

VAN BOXEL & Co.
STOOMSCHOENENFABRIEK. -- DONGEN.
„COSMOPOLITE”.

N. V. Nederlandsche Verbandwaffenfabriek
NIJMEGEN.

Leveranciers van alle soorten watten voor pharmaceutische en industriele doeleinden aan Rijks- en Gemeentestellingen.

HOTEL PENSION BAARS - CAFÉ-RESTAURANT

Harderwijk - Telefoon 7

STROOMEND warm en koud water op **ALLE** kamers.
 Aanbevolen door tal van Hoofd- en Subalterne Officieren.

LOUIS BAARS, eigenaar.

Uniform-Kleermakerij G. M. A. STEULEN
DONKERSTRAAT 50 **HARDERWIJK**

Uitsluitend Krantzlakens

Coupeur zonder eenige kosten door het geheele land te ontbieden.

OUDE GENEVER
& FIJNE HOLLANDSCHE LIKEUREN.

Zijne Excellentie T. F. J. MULLER MASSIS.

Luitenant-Generaal b.d. Oud-Commandant van het Veldleger.

De Leden van onze Vereeniging zullen het zonder twijfel op prijs stellen het portret te bezitten van den man, die gedurende zoo lange jaren al Zijne gaven van hart en verstand in zoo onbegrensde mate aan de belangen van onze weermacht heeft gegeven.

Ons leedwezen over het vertrek van onzen Veldleger Commandant wordt slechts eenigermate verzwakt, door het feit, dat Zijne Excellentie ook in de hooge functie van Staatsraad, waartoe Hare Majesteit de Koningin Hem geroepen heeft, nog de belangen van onze landsverdediging zal kunnen blijven behartigen.

Onze allerbeste wenschen en onze groote dankbaarheid verzellen den Generaal verder op Zijn pad.

FOTO

KINO

CAPI

NOORDEINDE 124 - DEN HAAG

Van ouds vertrouwd technisch adres voor Uw foto-,
projectie- en kino-artikelen. VRAAGT CATALOGI

Bijeenkomst van 14 December 1928 te 's-Gravenhage.

Voorzitter: Generaal-Majoor P. J. VAN MUNNEKREDE.

De VOORZITTER:

Mijne Heeren! Daar de Voorzitter, Luitenant-Generaal J. L. TEN BOSCH, gelukkig niet wegens ernstige omstandigheden, verhinderd is, deze bijeenkomst te leiden, rust op mij de vereerende taak thans het voorzitterschap waar te nemen.

Daar er geen huishoudelijke zaken te behandelen zijn, geef ik, na U allen het welkom te hebben toegeroepen, terstond het woord aan den Kapitein-Intendant J. B. DE JONGH, tot het houden van de U bekende voordracht.

DE ECONOMISCHE POSITIE VAN NEDERLAND IN OORLOGSTIJD.

„Maar er bestaat een hogere opvatting van neutraliteit, nl. „de vaste wil om zelf trouw te zijn; de vaste wil, de hoogste „goederen der vrijheid en verdraagzaamheid, die ons volk zich „in een geschiedenis vol lijden en strijden heeft meester gemaakt, „tegen een iegelijk en een ieder te behouden en te verdedigen”.

Minister CORT VAN DER LINDEN in een
debat over militaire aangelegenheden in
de Tweede Kamer op 26 Januari 1915.

Kapitein-Intendant J. B. DE JONGH.

Inleiding.

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren,

In een zoo kort bestek, als mij voor deze gelegenheid uiter-
aard slechts kon worden toegestaan, een volledig overzicht
te geven van den economischen toestand van ons land vóór,
gedurende en na een wereldoorlog, waarin Nederland direct
of zijdelings betrokken is, is mij ten eenenmale onmogelijk.

Ik zal mij derhalve beperken tot het geven van be-
schouwingen betreffende de voornaamste punten en tot
het in sommige gevallen slechts globaal vermelden van
eenige cijfers, welke, ter verduidelijking van mijn betoog,
in het gedrukt verslag zullen worden opgenomen.

In geen enkelen toestand, op welk gebied ook, is een
helder inzicht te verkrijgen, indien men niet eenigszins
bekend is met de historische wording ervan. Teneinde het
heden te kunnen doorvorschcn, dient men, uitgaande van
een zeker tijdstip, na te gaan, welke wisselende factoren hun
invloed hebben doen gelden en op welke wijze een toestand
zieh onder dien invloed heeft kunnen ontwikkelen.

In zeer sterke mate geldt zulks voor den economischen
toestand van een volksgemeenschap, het meest ingewikkeld
samen spel en tegenstreven van ongetelde moreele, geestelijke
en materiele krachten en machten, waarvan volksaard,
bodemgesteldheid en klimatologische omstandigheden, de
meest stabiele en op den duur de belangrijkste zijn.

Hierover kan ik echter niet verder uitwijden, doch ik
stel mij voor, mij hedenavond te bepalen tot die weliswaar
minder diep liggende factoren, die hoezeer in hoogerem zin
van meer ondergeschikt belang, niettemin in staat zullen
zijn, het economisch leven van ons volk gedurende en
misschien nog langen tijd na een Europeesch conflict, op
meedoogenlooze wijze te beïnvloeden en te regeeren.

Als uitgangspunt van mijn beschouwingen, wil ik trach-
ten U een beeld te scheppen van den economischen toe-
stand, waarin ons land bij het uitbreken van den wereld-
oorlog verkeerde, om daarna in het kort na te gaan, welke

ingrijpende veranderingen dit gebeuren daarin heeft teweeggebracht en welke maatregelen en bijzondere voorzieningen naar aanleiding daarvan moesten worden toegepast.

Daarna zal op beknopte wijze worden nagegaan, in welken zin de economische toestand van ons land zich met betrekking tot enkele artikelen heeft gewijzigd en zal getracht worden te gewagen van de leeringen, welke met het oog op een onverhoopt volgend wereldgebeuren, uit hetgeen in de periode 1914—1918 is geschied, te trekken zijn.

Ontwikkeling van den economischen toestand tot 1914.

Bij het uitbreken van den oorlog verkeerde Nederland in een periode van algemeenen voorspoed.

Dit was echter geenszins gedurende de geheele voorafgaande eeuw het geval geweest.

In het begin van de negentiende eeuw n.l., kenmerkte de toestand in ons geheele land zich door een algemeen heerschende depressie en niet dan ten koste van een gedurende een reeks van jaren aan den dag gelegde buitengewone inspanning, is men er in geslaagd, zich weder daarboven te verheffen.

Toen in 1815, na den slag bij Waterloo, het zwaard eindelijk in de scheede rustte, en het zich liet aanzien, dat het menschedom na jarenlangen strijd, vrijer zou vermogen te ademen bij den vrede, die den volkeren van Europa werd kond gedaan, werd de hoop levendig, dat de tijd van herstel was aangebroken.

Doch helaas moest dit tijdelijk symptoom wijken voor een algemeen opdoemend verschijnsel van ongunstiger conjunctuur, dat is van den loop der omstandigheden, die buiten eigen macht en wil, invloed uitoefenen op de factoren en elementen, welke het productieproces beheerschen en dientengevolge uiteindelijk op de resultaten daarvan.

Dat zulks voor Nederland's herstel uitermate ongunstig

was, behoeft geen betoog; het beeld, dat ons land in economisch opzicht te aanschouwen gaf, laat zich op sommige punten het best vergelijken met dat, hetwelk het einde van het jaar 1918 ons bood.

Door den nagenoeg volkomen stilstand der economische productie waren staten en volken verarmd. Het koopvermogen, de motorische kracht tot ontplooiing van nieuw productievermogen, was uitgeput, ook toen daarna bleek, dat strenge afscheiding en afsluitingsmaatregelen ter bescherming van de productie, slechts tijdelijk, doch geenszins op den duur vermochten te baten.

Napoleon had veel van onze krachten gevergd; handel en scheepvaart waren vrijwel stilgelegd; onze koopvaardijvloot was vernield en een gedwongen reductie van de rente onzer nationale schuld had in 1810 ternauwernood een staatsbankroet kunnen voorkomen.

Om onder die uiterst moeilijke omstandigheden ons land weder tot een bloeiende natie te vormen, dienden verschillende wegen te worden ingeslagen.

Met den handel en scheepvaart zou ook de nijverheid weder tot bloei kunnen geraken. Reeds toen had men zich al voortdurend te richten naar de buitenlandsche conjunctuur en handelspolitiek, om van de geringste wijzigingen daarin, dadelijk partij te kunnen trekken.

De technische en economische worstelstrijd beheerschte onze welvaartsgeschiedenis na 1814 schier de geheele negentiende eeuw door.

De energie der natie was hierdoor in ongunstigen zin beïnvloed geworden en hoewel na het herstel onzer onafhankelijkheid, Neêrlands eerste Koning, een Oranjevorst, die meer zelfstandigheid betoonde en hechter dan zijn jongste voorvaderen, de stadhouders, met de Nederlanden verbonden was, aan het hoofd van het hernieuwde staatsbestel kwam te staan, miste het volk de geestdrift om hem in zijn plannen te steunen en te volgen. Er was geen durf meer, geen blik in de toekomst en op de wijde wereld, misschien zelfs geen hoop meer. Overal heerschte dufheid, moedeloosheid en bekrompenheid.

Met onze aloude ondernemingsgeest was het al zeer treurig gesteld; men stelde zich tevreden met de winsten, die uit de koloniën, die ons waren overgebleven, werden getrokken.

Onze havens bestonden jarenlang alleen van schepen, welke koloniale producten aanbrachten.

Indië was ten tijde van deze nationale en economische inzinking de reddingsboei, waarmede ons land zich boven water wist te houden.

Het langdurig conflict met onzen zuidelijken nabuur, dat ons noodzaakte, ons leger jarenlang op sterkte te houden, veroorzaakte daarna een ernstigen finantieelen toestand, welke opnieuw tot een staatsbankroet dreigde te voeren. Het uitschrijven van een voor dien tijd aanzienlijke leening, deed de orde in onze berooide finantiën herstellen en weldra braken betere tijden aan.

Gedurende een lange reeks van jaren vloeiden de inkomsten vanuit Indië zeer ruim, inzonderheid tengevolge van het cultuurstelsel. De gouvernements-cultures maakten Nederland tot een Europeesche markt van koloniale waren. In Twente kwam de textielindustrie op als grootbedrijf, waarvan de afzet in Indië door protectie werd bevorderd.

Als steeds in de geschiedenis der menschheid, zijn de jaren van overgang, ook na 1815 en zooals blijken zal ook na 1918, de moeilijkste geweest.

De industriele revolutie moest van Engeland overslaan naar het continent en het bleef nog een open vraag, of ook wij daarin een actief aandeel zouden nemen.

Tegen 1850 werd de agitatie van den vrijhandelsgeest hier te lande levendiger. Engeland begon weldra met de opheffing der protectiewetten en het streven naar vrijhandel won ook hier meer en meer veld. De ontwikkeling van het continentale Europa heeft Nederland toen geleidelijk doen worden, wat het in de eerste dertien jaren der twintigste eeuw is geweest.

Als met één sprong stonden wij weder midden in het internationale ruilverkeer en tevens in het machinegedreun van een zich met verbazingwekkende snelheid ontwikkelende fabrieksnijverheid.

Industrie.

De grootindustrie was in de jaren, welke den oorlog voorafgingen, de meest kenmerkende factor van ons economisch leven.

Volgens de volkstelling van 1902 was 13,35 % der geheele bevolking in de nijverheid, 10,52 % in den landbouw en 6,99 % in handel en verkeer werkzaam. Van alle in bedrijven werkzame personen, was 34,6 % in de nijverheid, tegen 28,3 % in den landbouw, visserij en jacht en 18,2 % in handel en verkeer werkzaam. In 1920 bedroegen deze getallen onderscheidenlijk 38,7, 23,7 en 21,3.

Het is ongetwijfeld een gelukkige omstandigheid te nemen, dat wij gedurende den oorlog niet meer zoo afhankelijk van den handel behoeften te zijn als vroeger. Immers lang nadat alle handel was stopgezet, konden onze fabrieken, althans zoo zoover gebrek aan materialen en grondstoffen zulks niet onmogelijk maakte, nog doorwerken.

Er bestaat echter geen industriestaat ter wereld, die niet in meerdere of mindere mate de voor zijn industrie benoodigde grondstoffen moet aanvoeren.

Waar die aanvoer in vele gevallen over onze havens plaats vond, kwam men op de gedachte om, juist waar ons onbeperkt vrijhandelstelsel den aanvoer zoozeer vergemakkelijkte en Nederland een bij uitstek geschikte „aanvullingsplaats” voor eindproducten is, ook de verwerking van die aangevoerde grondstoffen in ons land ter hand te nemen.

Arm aan grondstoffen, voornamelijk ijzer en kolen, als wij zijn, hebben wij door ons onbeperkt vrijhandelstelsel in verband met onze centrale ligging en onzen ondernemingsgeest, een bloeiende grootindustrie weten te verwerven.

Daarbij kwam, dat de conjunctuur voor de Nederlandsche nijverheid tot 1913 buitengewoon gunstig was en tot geregelde expansie leidde.

Zoo waren naast de reeds gevestigde industrieën ontstaan, een bloeiende nijverheid van superfosfaat, katoen, wol, jute, leder, cacao en margarine, benevens een min of meer nationale industrie van tabak, rijst, olie, suiker, steen, stroocar-

ton en aardappelmeel. Noemen wij verder de aardewerk-, linnen-, hout-, meel- en diamantnijverheid, de branderij en de distilleerderij, de gist- en spiritus-, kaarsen-, papier- en schoenenfabricage, de chemische industrie en de metaal-draadlampen-, machine-, en metaalnijverheid, alsmede den meer en meer in bloci toenemenden scheepsbouw, dan hebben wij het meerendeel der bedrijven, welke ons bij den aanvang van den wereldoorlog tot een der meest welvarende rijken van het Oud-Europa stempelden, als een filmbeeld aan ons zien voorbijgaan.

Het in 1914 in opkomst zijnde mijnbedrijf, is gedurende den oorlog voor ons van groote beteekenis geworden. Bedroeg de productie in 1913 in totaal 1.873.000 ton, in 1914 werd deze opgevoerd tot 1.930.000 ton en in 1920 tot 4.000.000 ton, terwijl het staatsmijnbedrijf in 1926: 5.105 845 en het particuliere 3.411.716 ton in totaal produceerde.

De hoeveelheid van 10 miljoen kolen, welke ons land vóór den oorlog gemiddeld verbruikte, verminderde gedurende deze periode voornamelijk door het stilliggen der scheepvaart. In dien ongunstigen tijd, bij zeer intensieve rantsoenering, had ons land een verbruik van 4 miljoen ton, terwijl de eigen mijnen in 1918 circa 3 miljoen leverden. ...

Ons land is te klein om voor eenig artikel een grooten afzet te bieden. Daarom is het grootste deel onzer industrie voor export werkzaam. De producten onzer fabrieken worden schier over de geheele wereld verspreid.

Zoo was dus Nederland bij het uitbreken van den oorlog in tweeërlei opzicht aan het buitenland gebonden, n.l. voor den invoer van grondstoffen en voor den uitvoer van producten. Deze, op gezonde vrijhandelsbasis gegronde, algemeene arbeidsverdeeling was door scherpe concurrentie tot een uiterst fijn netwerk geworden, hetwelk de gansche wereld omspande en dat in 1914 en volgende jaren wreed werd uiteengereten.

Immers, de grondvesten van ons zelfstandig volksbestaan zijn vast verankerd in het belang en het tegenwicht der ons omringende grootmachten. De politieke belangen van ons vaderland staan tussehen die der ons begrenzen-

landen. Door geen hunner mogen wij ons op sleeptouw laten nemen, doch willen wij in de toekomst ons onafhankelijk voortbestaan handhaven, dan zullen wij ons in economischen zin aan geen vreemde macht mogen laten binden.

Vast besloten, vooruitziende en zonder schuchterheid, moeten wij onze eigen politiek verstaan en vervolgen, met den vooropgezetzten, onverzettelijken wil, een komend geslacht een sterk en zelfstandig Nederland achter te laten.

Handel.

Beschouwen wij naast ons productiebedrijf ons handelsbedrijf, waarvan de omzet der goederen en het transport ervan naar streken, waar zij hooger waarde hebben, de hoofdzak uitmaken.

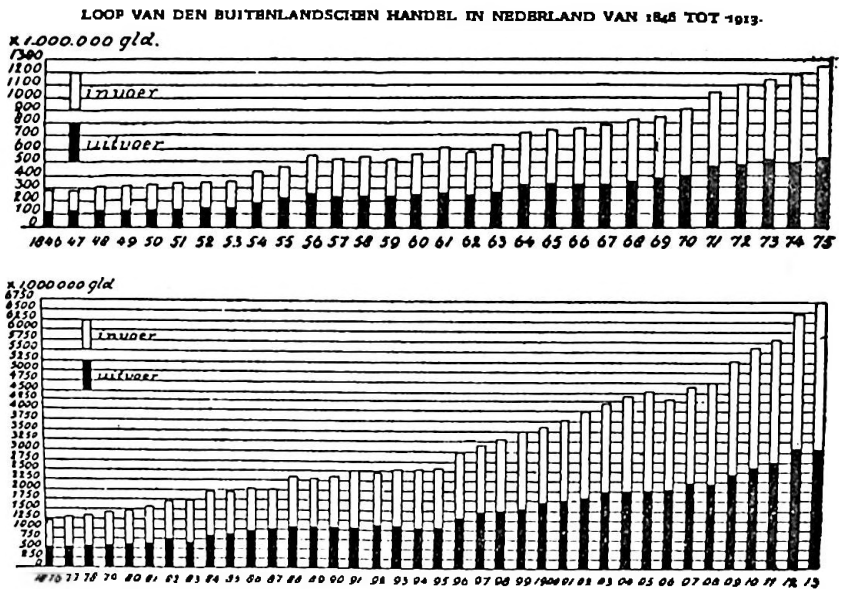

Fig. 1.

¹⁾ De nu volgende figuren 1, 2, 3, 4 en 5 zijn met welwillende toestemming van den Schr. en de uitgeefster overgenomen uit: Prof. Dr. H. BLINK. Opkomst van Nederland als economisch-geographisch gebied van de oudste tijden tot heden.

De voornaamste bron van ons economisch bestaan zal naast onze industrie, steeds onze handel blijven; onze geografische ligging en onze bodemgesteldheid verklaren zulks ten volle.

Terwille van dien handel en in de eerste plaats van den buitenlandschen, welke een levensvoorwaarde voor zoovele andere belangrijke takken van ons bestaan be- duidt, werd in de laatste jaren van de vorige eeuw steeds grooter zorg aan de instandhouding en verbetering van de toegangen uit zee en de verbindingen, vooral te water, met het binnenland van Europa besteed.

Onze havens en waterwegen hadden in het begin van de twintigste eeuw dan ook een hoogen trap van techni- sche volmaking bereikt. Het groote daarin gestoken kapitaal gaf bevredigende resultaten. Na 1850 streefde de jeugdige handelsstad Rotterdam ernaar, wat de scheep- vaart in de haven betreft, Amsterdam voorbij te komen, terwijl ook de transito op het achterland meer en meer daarlangs plaats had.

INKLARINGEN VAN AMSTERDAM EN ROTTERDAM VAN 1827 TOT 1923

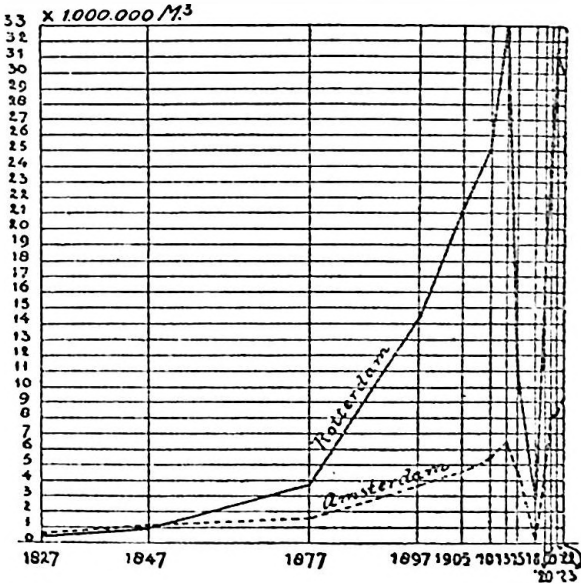

Fig. 2.

In 1914 was Rotterdam de tweede haven van het Europeesch vasteland geworden. In 1913 bedroeg de invoer circa 4 milliard gulden met 66 millioen ton; in 1926: 2.47 milliard met 28.34 millioen ton; de uitvoer bedroeg in beide jaren respectievelijk 3 milliard gulden met 45 millioen ton en 1.7 milliard met 15.82 millioen ton.

Onze koopvaardijvloot telde in 1914 o.m. 500 stoomschepen met een inhoud van 837.000 netto register-ton en in 1926: 768 met 1.309.816 register-ton.

Landbouw.

De Nederlandsche landbouw heeft sedert het midden der vorige eeuw afwisselend goede en slechte tijden gekend. Toen omstreeks 1850 de vrijhandelspolitiek zich overal in Europa had baangebrosken en het internationale verkeer zich snel ontwikkelde, had zulks aanvankelijk voor onzen landbouw gunstige gevolgen. De opbloeiende industrie in de ons omringende landen deed de prijzen van grondstoffen en voedingsmiddelen snel stijgen. Deze boerenstand werd, in weerwil van zijn achterlijkheid, slapende rijk.

De opbloeij van Amerika als exporteerend land, met zijn lage grondprijzen en zijn aanvankelijk toegepasten roofbouw, deed in Europa niet slechts de graanprijzen, maar ook die van andere producten snel stijgen.

De vleeschprijzen daalden door de toenemende productie in verband met den lagen prijs van voedergraan. Onze zuivelproducten ondervonden in het buitenland gevoelige concurrentie uit andere productiegcbieden, kortom de malaise werd algemeen.

Na 1885 kwam er verbetering in den toestand. De geïndustrialiseerde bevolking begon weder grooter koopkracht te vertoonen.

Achterlijkheid maakte plaats voor vooruitstrevendheid; het geheele bedrijf wist zich meer en meer aan de veranderde tijdsomstandigheden aan te passen, de landbouw-

wetenschap wierp zichtbare resultaten af, de omzet van kapitaal en arbeid werd aanzienlijk uitgebreid. De reeds genoemde landbouwindustrieën hebben in verschillende streken van ons land een totalen ommekeer in het bedrijf gebracht.

Men leerde zich specialiseeren op die producten van tuinbouw en veestapel, welke in verschen toestand moesten worden geconsumeerd en waaraan de productie hooge eischen stelde met betrekking tot de bekwaamheid van ondernemer en arbeider.

Suikerbieten, vlas en fabrieksaardappelen werden belangrijke uitvoerartikelen naast stroocarton, gecondenseerde melk en caseïne.

Sindsdien heeft onze landbouw zich naar de natuurlijke gesteldheid in verschillende richting ontwikkeld, n.l. in die der veehouderij met zuivelbereiding, die van den zuiveren akkerbouw en die, waarbij beide bedrijven gemengd voorkomen.

Men richtte zich met zijn productie naar die voortbrengselen, welke op de wereldmarkt de hoogste prijzen konden bedingen.

Van elken nieuwen koers werd steeds tijdig zooveel mogelijk partij getrokken. Ook sociologisch wijzigde de landbouw zijn karakter. Het akkerbouwbedrijf werd meer dan vroeger handelszaak; grondstoffen moesten zoo goedkoop, producten zoo duur mogelijk zijn; zulks voerde tot coöperatie en landbouwerediet.

De graanbouw, inzonderheid de tarweverbouw werd sterk ingekrompen; de verbouw van haver, suikerbieten en handelsgewassen vermeerderde; de veenkoloniale aardappelteelt nam aanzienlijk toe. De roggeteelt hield stand, boekweit verdween nagenoeg geheel. Het in de zandstreken verbouwde graan werd hoofdzakelijk voor veevoeder bestemd, terwijl reusachtige hoeveelheden krachtvoeder nog van overzee werden aangevoerd. Nederland was op dat tijdstip nooit een graanproducerend land voor de wereldmarkt geweest en zal dit ook nimmer worden.

Het Nederlandsche bodembedrijf, ook dat op de lichtere

gronden, was dus zowel van den invoer als van den uitvoer afhankelijk geworden. Trots de intensivering van den landbouw, welke zich in den verhoogden opbrengst per H.A. uitte, vermocht de jaarlijksche toename der productie geen gelijken tred te houden met die der bevolking. Alle verband met de binnenlandsche behoefte was verloren gegaan, waardoor het zoo buitengewoon moeilijk is geweest en in de toekomst in verhoogde mate zal zijn, om in oorlogstijd de tering naar de nering te zetten.

De veehouderij was meer en meer op den voorgrond getreden; men legde zich toe op het teelen van uitmuntend fokvee, terwijl de wereldvraag naar zuivel de aandacht op de uitbreiding der melkveeteelt deed vestigen. De tuinbouw werd in niet geringe mate een hoogst belangrijk exportbedrijf. De teelt van bloembollen, bloemen en heesters kwam op.

VERBREIDING VAN BOUWGROND, GRASLAND EN TUINBOUWLAND IN NEDERLAND
DOOR J. TENGE

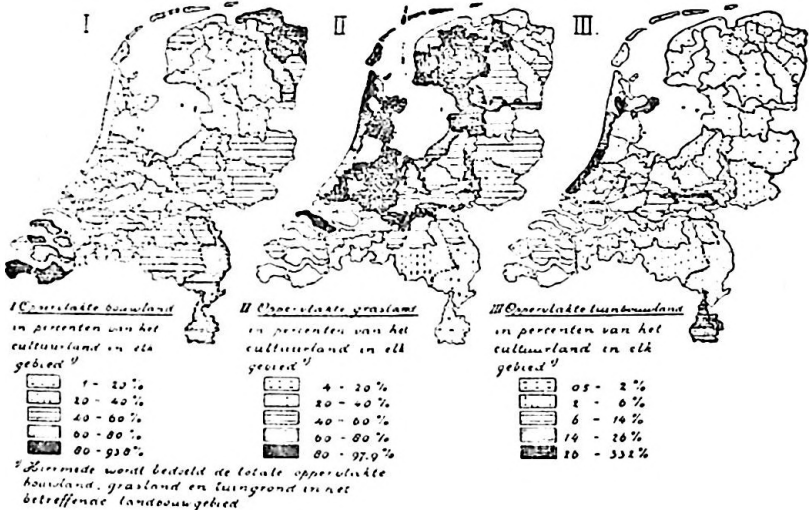

Fig. 3.

Geen wonder dan ook dat, zooals wij zullen ontwaren, elke belemmering van den uitvoer, den landbouw een knoel heeft gegeven en geven zal en dat het moderne zandbedrijf,

vruucht van harden arbeid van een kleinen boerenstand gedurende een menschenleven, daarbij het meest in de verdrukking is gekomen.

Zoo was voor Nederland in 1913 de conjunctuur vrijwel op elk gebied buitengewoon gunstig te noemen en leidde zij tot geregelde expansie.

1914.

Zonder zich echter ten volle van dit verschijnsel rekenschap te kunnen geven, begon tegen het einde van dat jaar bij velen in de zakenwereld het besef op te komen, dat op dezen bloei onvermijdelijk een reactie moest volgen. Het was alsof reeds kleine teekenen van ommekeer in dit gedifferentieerde economische proces een merkbaren invloed deden gelden. Het crediet werd moeilijk verkrijgbaar, de afzet van vele producten werd te groot, waardoor prijsdaling ontstond.

Men voelde als het ware, dat een crisis ophanden was, totdat de wereldoorlog in Augustus van het jaar 1914 de natuurlijke ontwikkeling der economische processen geheel kwam verstoren en ongemotiveerde hoogconjuncturen schiep, naast laagconjuncturen op ander gebied.

De wereldgebeurtenissen in de periode 1914—1918, het uitvloeisel van machtige politieke en economische stroomingen, hebben als iederen staat en ieder volk van Europa, ook ons land op zware proef gesteld.

Doch midden in den orkaan stond ons kleine neutrale Nederland, als ware het een krachtige eik, geenszins onbewogen weliswaar, doch niettemin sterk en machtig, in het volle besef, dat leed dikwijls meer grootheid vermag te brengen dan geluk.

Wel heeft bij ons datgene kunnen ontbreken, dat in oorlogvoerende landen de geestdrift aanwakkerde, dat bij onzen oostelijken nabuur den opmarsch van het gansche volk mogelijk maakte, zoodat men in het onafgebroken rollen der treinen, in de maatslagen van het ijzeren mechanisme, zijn eigen hartslag kloppen waande.

Crisisjaren.

Thans wil ik de voornaamste van de zoo buitengewoon moeilijke problemen op economisch gebied, waarvoor volk en Regeering zich in de oorlogsjaren gesteld hebben gezien en de maatregelen, welke in verband daarmee getroffen werden, als een caleidoscopisch beeld aan U laten voorbijgaan.

Ik hoop U daarbij ervan te overtuigen, dat *al moge onze mobilisatie, dank zij haar grondige voorbereiding in nagenoeg alle opzichten voorbeeldig zijn verlopen, ons volk op economisch gebied, evenals de meeste der oorlogvoerenden, totaal onvoorbereid is geweest.*

Zulks zal in de toekomst nimmer meer het geval mogen zijn.

Waar een moderne oorlog niet slechts met geweld van wapenen, doch evenzeer, zoo niet in verhoogde mate met economische en industriele middelen wordt gevoerd, is een zuiver militaire oorlogsvoorbereiding, welke niet gepaard gaat met een deugdelijke en intensieve voorbereiding op economisch en industrieel gebied, waardeloos en onverantwoordelijk.

Wanneer wij aanstonds zullen nagaan, wat een wereldconflict als dat, hetwelk wij hebben beleefd, voor onzen handel en industrie heeft beteekend en in de toekomst beteekenen zal, dan zullen wij kunnen wijzen op de groote winsten voor sommigen, kapitaalsopeenhooping op enkele punten, uiterlijk finantieelen bloei voor menig bedrijf, doch in scherpe tegenstelling met dit alles, sterke achteruitgang voor velen, moeilijke jaren en innerlijke verzwakking.

Wij zijn niet langer als voorheen de makelaars op de handelszeeën, maar onze handel en onze nijverheid liggen à la merci van den grooten Angelsaksischen nabuur, die de zeeën immers beheerscht en onze handelsvrijheid illusoir zal kunnen maken.

Wij zullen dan kunnen doorgronden, wat groote rechtsbeginselen ter internationale conferentiën plechtig be-

leden, tegenover de menschelijke natuur en tegenover het wezen van den modernen krijg beteekenen.

En we zullen dan begrijpen, dat die oorlogswaanzin, die zelf zulke reusachtige afmetingen heeft aangenomen, ook allen vraagstukken op sociaal gebied een omvang heeft gegeven, waarbij hetgeen het verleden ooit te zien gaf, slechts kinderspel blijkt te zijn geweest.

Finantiën.

Onmiddellijk bij het uitbreken van den oorlog geraakte de bevolking tot de meest vreemdsoortige uitingen van radeloosheid; het krachtig optreden van overheidswegen heeft hieraan paal en perk weten te stellen en te behoeden, dat zulks tot gebrek en ellende leiden zou.

Kwamen de gevaren op economisch gebied, welke men onder de oogen had te zien, in latere perioden van den oorlog van buiten af, in 1914 bedreigden zij ons van binnen uit.

Onder de meer sprekende uitingen van zenuwachtigen angst, welke een calamiteit hadden kunnen veroorzaken, nam het aan de circulatie onttrekken en wegstoppen van gemunt geld een eerste plaats in. Door snelle cendrachtige samenwerking van Regeering, Nederlandsche Bank en Nederlandsche Handelmaatschappij werd reeds op 7 Augustus tot een wettelijk gesanctioneerde uitgifte van zilverbons overgegaan, terwijl onafhankelijk van dezen maatregel, door verschillende gemeentebesturen met het oog op den Zaterdagchen betaaldag, reeds voorloopige bons in omloop waren gebracht.

In de toomlooze bestorming der winkels dreigde een tweeledig gevaar voor schaarsechte en kunstmatig opgewekte prijsopdrijving.

De reeds op 3 Augustus in het Staatsblad afgekondigde Wet tot het tegengaan van Prijsopdrijving van Levensmiddelen, Huishoudelijke artikelen en Brandstoffen, welke een uitbreiding van de wet van 24 Juli 1870 beteekende en artikel 76 der Onteigeningswet aanvulde, vermocht als olie op de golven van zenuwachtigen angst te werken.

Op het gerucht op 28 Juli 1914, dat een groote oorlog onvermijdelijk zou zijn, werd het crediet zoo ernstig geschokt, om niet van een tijdelijke vernietiging te reppen, dat teneinde groote onheilen te voorkomen, door de beursbezoekers het sluiten van de beurs werd afgedwongen.

In een avondvergadering van den Ministerraad, op 30 Juli waaraan door de directie der Nederlandsche Bank werd deelgenomen, werd besloten, dat deze instelling, inplaats van $2\frac{1}{2}$ maal, 5 maal haar goud- en zilvervoorraad aan bankbiljetten zou mogen uitgeven, terwijl de uitvoer van gouden munt en muntmateriaal werd verboden. Tot het gebruik maken van de bevoegdheid om de Bank tijdelijk te ontheffen van haar verplichting tot het betalen harer bankbiljetten, is het gelukkig niet behoeven te komen.

Teneinde te bevorderen, dat gerechtvaardigde credietaanvragen, niet slechts van de zijde van den effectenhandel, doch ook van die van handels- en industriele ondernemingen, spaarbanken en particulieren, onderscheiden zouden kunnen worden van die, welke met speculatieve doeleinden werden gedaan, werd op initiatief van de Nederlandsche Handelsmaatschappij door de groote bankinstellingen een steunsyndicaat gevormd, hetwelk zich om redenen van practischen aard, in de rechtspersoonlijkheid bezittende Vereeniging voor den Geldhandel oploste.

De Nederlandsche Bank, die nu feitelijk de eenigste credietgeefster was geworden, verleende aan deze vereeniging, onder zekere voorwaarden van borgstelling harerzijds, een crediet van tweehonderd millioen gulden.

Bedroeg het normale aantal der dagelijksche opvragen van inleggelden bij de Rijkspostspaarbank in 1914 gemiddeld 800, tot een bedrag van *f* 200.000, op 1 Augustus was dit tot 13771 en een bedrag van *f* 4.821.000 gestegen, doch dank zij de geruimstellende mededeelingen van regeeringswege op 7 Augustus weder tot 696 en *f* 176.000 teruggebracht.

Aan een van velerlei zijden op de Regeering uitgeoefenden drang tot het instellen van een moratorium, werd door

haar, in haar zienswijze gesteund door de „haute finance'', onder het motto „geen wantrouwen toonen, waar dit misplaatst is'', krachtig weerstand geboden.

Intusschen redde de op 4 September afgekondigde Uitwinningswet, waarbij den rechter de bevoegdheid werd verleend, aan schuldenaren, niet tot betaling in staat, een uitstel van zes maanden te verleenen, welke wet was voorafgegaan door een door den Minister van Justitie aan alle daarvoor in aankomende colleges en ambtenaren gezonden circulaire, de door den oorlogstoestand buiten staat van schuldvoldoening geraakte kleinere debiteuren.

Op 4 September werden de beurzen gesteld onder den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid, later onder diens ambtgenoot van Financiën, terwijl bepaald werd, dat onderpanden van prolongatiën mochten worden herbeleend. 15 Februari 1915 werd de Amsterdamsche effectenbeurs, aanvankelijk slechts voor een beperkt aantal fondsen, weder opengesteld.

Als een gulden bladzijde te midden van 's lands historieblaân, prijkt die, waarop de oprichting op het initiatief van Hare Majesteit onze Koningin, van het Koninklijk Nationaal Steuncomité is geboekstaafd. Zulks beoogde de verzachting van de gevolgen van de groote stoornis, het gevaar voor armoede en ellende van zeer velen uit de arbeidende klasse en tevens de bevordering van de noodige maatregelen om productie en verkeer op gang te houden en het verloren gaan van bruikbare voorraden te voorkomen, alsmede door het in het leven roepen van passende organisatiën, productie en consumptie tot elkaar te brengen.

Aanvankelijk werd het gedeelte van zijn taak, dat gericht was op het op gang houden en brengen van onder de crisis lijdende bedrijven, aan een bijzondere subcommissie opgedragen, welke eenigen tijd later in twee onderdeelen werd gesplitst, n.l. de Nijverheidscommissie en de Commissie voor Voeding van Mensch en Dier, welke evenwel zoo los van het steuncomité kwamen te staan, dat deze commissies in 1915 tot crisisorganen van het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid vergroeiden.

De in een aantal gemeenten opgerichte plaatselijke steuncomités werkten met het Koninklijk Nationaal Steuncomité samen.

De zorg voor de algemeene werkloosheid, welke ongekende afmetingen aannam, werd van regeeringswege, o.a. door het oprichten van een Centrale Arbeidsbeurs, met kracht ter hand genomen. Later heeft ook deze arbeidsbeurs bij verschillende gedeeltelijke demobilisatiën, in samenwerking met de Nationale Vereeniging tot Steun aan Miliciens en met het Ministerie van Oorlog, goede diensten bij het herplaatsen der met verlof naar huis terugkeerenden bewezen.

Ook de dringende behoefte der kleine middenstanders, wier geringere credietbehoefden en wier onvermogen tot het stellen van de vereischte waarborgen, een hulp verzoeken bij de Vereeniging voor den Effectenhandel niet wettigden, werd door het oprichten van een Nederlandsche Centrale Middenstandseredietbank, waaruit later de Centrale Bankvereeniging is ontstaan, voldoende gelenigd. Ten bate van de kleine handelaars en handwerkers werd in Maart 1915 een Regeeringscommissie voor het Middenstandserediet opgericht.

Handelsverkeer.

Aanvankelijk bedoeld als een militaire maatregel, werd krachtens de Wet op den Uitvoer van 3 Augustus 1914, bij Algemeenen Maatregel van Bestuur, de uitvoer van bepaalde artikelen geheel of gedeeltelijk verboden.

Deze uitvoerverboden waren noodig en wel in toenemende mate om te verhoeden, dat ons land door het buitenland zou worden leeggezogen en er voor de behoeften der eigen bevolking niet genoeg levensmiddelen, huishoudelijke artikelen en grond- en hulpstoffen voor nijverheid en landbouw in het land zouden blijven.

Toen echter bleek, dat het wapen der handelsblokkade door de geallieerden inzonderheid door Engeland, met steeds toenemende gestrengheid werd gehanteerd, begonnen de uitvoerverboden zich al spoedig in economischen

zin te wijzigen, gericht op de instandhouding der volksvoeding en van het Nederlandsche bedrijfsleven.

Reeds in de tweede helft van 1914 werden de absolute en conditioneele contrabande-bepalingen van de Londensche zeerechtdeclaratie van 1909, door een viertal door de Engelsche regeering gegeven Orders in Council dusdanig verscherpt, dat o.m. naar een neutrale haven ook niet meer mocht worden verscheept, tenzij kon worden aangetoond, dat de lading niet voor een der centrale rijken bestemd was en ook niet daarheen zou worden vervoerd.

Dat deze maatregel ons land veel moeite heeft veroorzaakt, behoeft geen betoog. Immers gedurende het geheele verloop van den oorlog heeft Nederland in een minder benijdenswaardige positie verkeerd, omdat het ook Duitschland niet tegen zich in het harnas heeft willen jagen.

Nadat ter oplossing dezer moeilijkheden op 21 September 1914 een Commissie voor den Nederlandschen Handel in het leven werd geroepen, werd hieruit in November d.a.v. de Nederlandsche Overzeetrust geboren, die tot doel had, de Nederlandsche importeurs bij den aanvoer van hun goederen behulpzaam te zijn.

Nu rijst misschien bij U de vraag: Had de Regeering zelf die taak niet kunnen of moeten waarnemen? Doch dan moet deze met een volmondig „neen” worden beantwoord, omdat ruime consignatie van goederen aan de Regeering te gevaarlijk was gebleken, terwijl de daarmee gepaard gaande te stellen regeeringsgarantie uit politiek oogpunt ongewenscht en bovendien practisch onuitvoerbaar was.

Men moet de N. O. T. dan ook niet anders beschouwen dan een kind van den nood, geboren uit onze politieke onvrijheid, een keten, die ons als „barque attachée au vaisseau de l'Angleterre” aan dit land gebonden heeft gehouden.

Kon men aanvankelijk bij den invoer in ons land onderscheid maken tusschen N.O.T.-goederen en N.O.T.-vrije goederen, de latere oorlogsomstandigheden maakten het

consigneeren aan de N.O.T. van nagenoeg alle invoer-goederen noodzakelijk, terwijl de N.O.T. niet slechts ten behoeve van den groothandel werkzaam was, doch ook gedwongen werd voor den middenstand, in het bijzonder voor den winkelstand, in te voeren.

Deze crisisinstelling heeft ongetwijfeld meer dan één harer zusterinstellingen, aan de meest uiteenlopende oordeelvellingen blootgestaan. Zeker is, dat de overzeesche handel met de N. O. T. steeds grooter belemmeringen heeft moeten ondervinden, doch zonder de N. O. T. geheel tot stilliggen gedoemd zou zijn geweest.

Niet slechts in den wereldoorlog, maar ook in vroegere tijdperken van groote oorlogen, zijn fortuinen dooreengeschud. De conjunctuur verandert snel; de een komt naar boven, de ander wordt onder den voet geloopt. Er dient echter onderscheid te worden gemaakt tusschen degenen, die blindelings door de fortuna worden begunstigd, of hen, die zich langs min oirbaren weg verrijkten ten koste van hun landgenooten en anderen, die een misschien wel wat al te ruime belooning ontvingen voor vindingrijkheid en durf, waarvan vele anderen mede de vruchten vermochten te plukken.

Degenen, die feitelijk heerschten over handel en bedrijf van anderen, waren of geen belanghebbenden, en dan hadden zij dikwijls niet voldoende hart voor de zaak, óf zij waren wel belanghebbenden en moesten dan dikwerf de noodige onpartijdigheid missen.

Objectief beschouwd, lag het betreurenswaardige veelal daarin, dat de abnormale prijsverhoudingen en de winsten die daardoor te behalen waren, een algemeene geldzucht in het leven hebben geroepen, die op de minder goede elementen sterk demoraliseerend heeft gewerkt.

Onze Nationale schuld nam gedurende den oorlog met $\frac{3}{4}$ milliard toe, waartegenover nauwelijks eenige vermeerdering van staatsvermogen valt te boeken. Aan Russische fondsen werd circa $1\frac{1}{4}$ milliard verloren.

De scheepvaart had met vele moeilijkheden te kampen, minder doordat groote zeeslagen werden geleverd, dan

wel door de wapenen, waarmede de zeeoorlog werd gevoerd, duikbooten en mijnen.

Nadat op 18 Februari 1915 de duikbootenoorlog een aanvang had genomen, werd in Februari 1917, dus twee jaren later, de onbeperkte duikbootenoorlog, de gestelde fictie der blokkade van alle kusten der Entente, tegenover de andere fictie, de blokkade van geheel Duitschland als vesting, afgekondigd.

Alleen met Duitschland, Engeland en Zwitserland bleef noemenswaardige handel bestaan, terwijl de handel met de Scandinavische landen toenam.

Aangezien Amsterdam minder op doorvoer uit het achterland was aangewezen dan Rotterdam, heeft de Rotterdamsche haven als eerste doorvoerhaven voor Duitschland, veel sterker onder de abnormale omstandigheden geleden. In 1913 bedroeg de doorvoer van ertsen te Rotterdam 6 miljoen ton, in 1917 slechts 16.619 ton. Het aantal inklaringen in de Rotterdamsche haven bedroeg in 1913: 10.213 schepen met een netto tonnenmaat van 12.758.861 ton en in 1918: 1.215.229 ton. De Duitse vlag onderging de grootste vermindering.

De zeevisscherij kende eenerzijds tijden van buitensporigen bloei, welke zijn hoogtepunt bereikte in 1916, anderszins ondervond ze onnoemelijk nadeel ten gevolge van zeegevaar.

De schaarste aan scheepsruimte werd allengs grooter; in het geheel heeft de schade door mijnen en torpedeering aan onze handelsvloot berokkend, 88 stoomschepen met een totale tonnage van 237.113 ton bedragen. De vrachtprijzen stegen, de kooprijzen der schepen eveneens, daarbij werden de aanbouwkosten hoog en de materialen duur. Schepen met Duitse materialen gebouwd, mochten niet rechtstreeks of indirect ten behoeve van Duitschlands vijanden varen. In Maart 1916 zag de Regeering zich gedwongen, in de Scheepvaartwet een verbod uit te vaardigen, waarbij zonder haar toestemming, de verkoop van oude schepen aan het buitenland verboden werd.

Ook zonder regeeringstoestemming mocht niet worden

uitgevaren. In Februari 1917 was het dan ook met de vrijheid der Nederlandsche handelsvloot totaal gedaan. De Amerikaansche regeering verbood het bunkeren van schepen op weg naar aan Duitschland grenzende neutrale staten. Na 22 September vertrok er geen schip meer naar Indië en waren Moederland en Koloniën totaal gescheiden. Indië was nu gedwongen andere afzetgebieden te zoeken en zichzelf van zijn invoerproducten op andere markten te voorzien, waardoor de invoer uit Japan en Amerika belangrijk toenam.

Het personenverkeer werd nu over het Amerikaansche continent geleid; het handelsverkeer lag totaal stil. Met het oog op de voedselvoorziening werd bepaald, waarheen en met welke lading, Nederlandsche schepen zouden varen.

Werd tot het begin van 1918, trots vele beperkende maatregelen van de zijde van Amerika en Engeland, althans formeel, aan het beschikkingsrecht over onze vloot niet getornd, een beroep op het recht van angari deed de geassocieerde mogendheden een vergeten internationaal rechterlijke bevoegdheid uit haar schuilhoek te voorschijn halen en pasklaar maken om met een schijn van recht, den juridisch hoogst bedenkelijken maatregel, om onze schepen, waarop beslag kon worden gelegd, voor eigen gebruik tijdelijk in bezit te nemen, toe te passen.

Deze maatregel beteekende een rechtsverkrachting en was niet op werkelijk juridische gronden te verdedigen, doch slechts met beroep op het recht van den sterkste af te doen, daarbij misbruik makend van Nederland's uiterst hachelijke positie, toen het te kiezen had tussehen Amerikaansch graan en Duitse steenkool, welke beide voor ons even onmisbaar waren.

Toen Duitschland deze onrechtmatige daad beantwoordde, door aan te nemen, dat elk neutraal schip zou worden beschouwd, in het belang van den vijand te varen, indien het overgrootste deel der handelsvloot voor den vijand voer, vaardigde de Regeering daarop een algeheel uitvoerverbod uit.

Industrie.

Hoewel de Limburgsche mijnen haar productie zeer verhoogden, konden zij toch den allengs verminderden toevvoer van buiten niet compenseeren. In de tweede helft van 1917 werd ingrijpen door de Regeering op grond van de Distributiewet noodzakelijk.

Hierbij moest rekening worden gehouden met den kostprijs van Belgische, Duitsche en inlandsche kolen en moest een billijke verdeeling worden gemaakt tusschen de kolen, bestemd voor gasfabricage, industrie en huisbrand.

Evenzeer als, zooals later blijken zal, met zijn granen, heeft Nederland tot het vroege voorjaar van 1917, met zijn kolen omgesprongen als een ziertje zonder zorgen.

In 1913 was in ons land ongeveer 8 millioen ton kolen verbruikt, terwijl door onze mijnen een hoeveelheid van 1.873.000 ton werd opgebracht. In 1918 werd in totaal 225.000 ton kolen ingevoerd, terwijl de binnenlandsche productie ruim 3.399.000 bedroeg, en men berekende, dat alleen voor huisbrand benoodigd was een hoeveelheid van 2.200.000 ton.

De huisbrand- en de fabrieksbehoefte moesten tot een minimum worden beperkt; de petroleumaanvoer, welke tegelijk verminderde, hield in 1918 geheel op.

Zoo deed ook de kolennood, evenals zoovele schaarsehten op ander gebied, naar middelen omzien, om in den bestaanden toestand verbetering te brengen.

De productie der Limburgsche mijnen, evenals die der veenderijen, werd zooveel mogelijk opgevoerd.

De vooral in de huishouding gebruikte turf deed groot opgeld en de gemakkelijk exploiteerbare bruinkool, welke in Limburg in groote hoeveelheden voorkomt, en in gewone tijden, wegens haar geringe calorische waarde, nauwelijks in aanmerking kwam, kreeg nu navraag. Zelfs in gas- en glasfabrieken, waar vroeger de beste kolen niet goed genoeg werd geacht, werd ze met gaskolen gemengd, als stookmateriaal gebruikt. Bruinkoolbriketten en ook turfstrooisel werden op groote schaal benut.

De zoutmijnexploitatie bij Buurse werd ter hand genomen, evenals die der kalk- en mergelgroeven in Limburg; de cementfabricage werd uitgebreid; Limburg vermoecht zelfs zand voor onze glasfabrieken te leveren, terwijl in onze gieterijen ook vormzand van inlandschen oorsprong werd gebruikt.

Hoe gaarne ik zulks ook zou doen, en hoe belangwekkend het ook moge zijn, het is mij niet mogelijk, zelfs een zeer beknopt overzicht te geven, van hetgeen onze nationale nijverheid in de oorlogsjaren op elk gebied heeft gepresteerd. Volstaan wij dus met te constateeren, dat, indien een groot deel van ons bedrijfsleven zich kranig heeft gehouden, het voorzeker de industrie is geweest, waardoor massa-ontslag en werkloosheid zooveel mogelijk konden worden voorkomen.

Geleidelijk zijn ook nieuwe industrieën ontstaan, die buitenlandsehe producten, waarvan de invoer was stopgezet, trachten te vervangen.

Kinderen van den oorlog als zij waren, hebben zij onze industrie veelal door moeilijkheden weten heen te helpen, doch luttel bestand tegen de na den oorlog met verseherpte kracht opkomende buitenlandsehe concurrentie, zijn zij gebleken weinig levensvatbaar te zijn.

De Twentsche *katocnindustrie* heeft een groote malaise medegemaakt; een paar jaren stilgelegen als deze, hebben slechts weinige industrieën.

Brandstetelplanten, riet en biezen dienden als vervangmiddel van grondstoffen. Zelfs turflok, voorkomend in de onderste veenlagen, voornamelijk in de Peel, werd gebruikt als vezelmateriaal, voor het vervaardigen van weefsels, zelfs van watten, waarvan het adsorbeerend vermogen echter niet voldoende bleek te zijn. Kunstwol en kunstkatoen werden uit allerlei lompen vervaardigd; kunstzijde werd voor het fabricceeren van gloeikousjes benut.

De chemische industrie is zeker wel het meest op den voorgrond getreden en werd hoofdzakelijk op Duitschen leest geschoeid.

Fabrieken van verfstoffen, reukstoffen, pharmaceutische

artikelen, het harden van oliën voor de margarinefabricage, het winnen van luchtstikstof, het maken van rubber, van gloeilampen en zoovele andere, waren industrieën, die te moeilijkheden waarin onze nijverheid door het nagenoeg geheel stilliggen van den wereldhandel was geraakt, poogden te overwinnen of te verminderen.

De handel in huiden, vellen en leer, alsmede de invoer van looistoffen, ondervonden eveneens groote bezwaren. In 1916 zette Engeland den geheelen invoer van huiden uit de La Platalanden stop, onder motivceering, dat wij anders onze inlandsche huiden naar Duitschland zouden zenden.

Met den invoer van de vetten en oliën voor onze margarine-fabricage was het al even treurig gesteld.

Granen.

Zoowel uithoofde van het plotseling verstoren van het intensieve handelsverkeer, alsook wegens de omstandigheid, dat broodkoren onder de conditioneele contrabande behoort, moest er reeds in de eerste Augustusdagen tegen worden gewaakt, dat ons land van den toevoer van graan uit Amerika zou worden verstoken.

Aan den particulieren handel kon zulks niet worden overgelaten, zoodat regeeringsinmenging geboden was.

De importeurs hadden n.l. hun verschepingen gestaakt, omdat zij geen molestverzekering konden sluiten. De Duitse vraag deed de prijzen stijgen, men seinde naar Amerika om aflevering. De Amerikaansche molenaars wendden om strijd overmacht voor en weigerden hun contracteconditiën na te komen.

In Duitse schepen verladen partijen meel, werden in Engeland gelost en verkocht. Ook in Frankrijk werd voor ons land bestemd meel verkocht.

In Augustus 1914 ging de Regeering al aanstonds tot monopoliseering over en werd te New-York een inkoopbureau voor tarwe en meel gevestigd, hetwelk met de graanaankopen voor regeeringsrekening werd belast. Hoe weinig men toen nog besepte, dat de geheele voedselvoorziening der Nederlandsche bevolking en dus ook die der weermacht,

in zulke ernstige en benarde tijden uitsluitend regeeringszaak en niet voor een gedeelte legerzaak behoort te zijn, bewijst het feit, dat door het legerbestuur maandenlang graan in Amerika werd aangekocht, waardoor het, hoewel onwaarschijnlijk, toch niet onmogelijk is geweest, dat die ongewilde concurrentie invloed heeft gehad op de prijzen, welke door het Rijksgraanbureau moesten worden besteed. Men heeft toen ook niet durven vermoeden, dat de oorlog zulk een geruimen tijd zou duren.

Het Rijksgraan-distributie-bureau nu zorgde voor vermaling en distributie onder de bakkers. De meelfabrieken ontvingen het graan van de Regeering en moesten dit tegen een vastgestelden prijs aan de bakkers afleveren.

Vóór 1914 werden per jaar circa 400 miljoen K.G. tarwe en 180 miljoen K.G. tarwemeel voor binnenlandsch verbruik ingevoerd en wel in hoofdzaak uit Rusland, de Donaulanden en Duitschland. In de vergadering van de Tweede Kamer van 26 Augustus 1914 moest reeds door den Minister van Landbouw worden verklaard: „dat de kwestie „van tarwemeel en tarwe de werkelijke ernstige zorg van „de Regeering eischte”.

Terwijl in 1914, per week, ruim 10 miljoen K.G. tarwe door de bevolking werd verbruikt, beschikte men begin Augustus over een totalen voorraad tarwe, met inbegrip van het te Amsterdam en Rotterdam in beslag genomen kwantum, welke voor hoogstens vier weken toereikend kon worden geacht.

Even slecht als voor het bijeenbrengen van een kolenvoorraad was gezorgd, was ook de zorg voor het bijeenbrengen van een graanvoorraad geweest. In elk geval was het verzamelen van een standaardvoorraad uit den eerste klas oogst van 1914 of van dien van het volgend jaar, mogelijk, althans te beproeven geweest.

In ieder geval viel deze laatste weliswaar kwalitatief minder goed, doch zoo overvloedig uit, dat die voorraden zeker hadden kunnen worden opgezameld.

Daartegenover staat nu het hoogst merkwaardige feit, dat de graanvoorraad gedurende den tijd, dat invoer wel

moeilijk, doch steeds mogelijk was, inplaats van voortdurend toe te nemen, vanaf September 1915 geleidelijk verminderde en in September van dat jaar bij een verbruik van 10.000 ton per week nog maar 120.000 ton tarwe bedroeg. Van September 1915 tot Maart 1916 zorgde de Regeering slechts voor een invoer van 285.000 ton, terwijl het verbruik ruim 390.000 ton vorderde. Op 31 Maart 1916 waren ruim 6000 ton tarwe voorhanden, waardoor de totale graanvoorraad voor slechts tien, op zijn hoogst voor 20 dagen toereikend was.

Het broodrantsoen, dat aanvankelijk op 400 gram was bepaald, werd in den loop der tijden geleidelijk tot 310, 255 en in Maart 1918 ten slotte tot 200 gram teruggebracht.

De geallieerden belemmerden onzen invoer van granen, meststoffen en overige levensmiddelen, opdat wij hun vijanden niet van deze waren of van onze eigen waren zouden kunnen voorzien.

Men kon in het voorjaar van 1918, toen sinds 1917 geen graanschip onze havens meer was binnengelopen, in werkelijken zin van „voedselnood” spreken, terwijl de stijfsel- en de alcoholfabricage toen reeds waren stopgezet en men er toe was overgegaan, de hoeveelheden graangrondstoffen voor banketbakkerijen en beschuitfabrieken tot 50 % van het normale kwantum in te krimpen.

Zoo ontstonden in 1917 het „regeeringsmeel en de regeeringsbloem”, mengsels van, voor wat de bloem betreft, bestaande uit tarwemeel en -bloem, vermengd met verschillende grondstoffen, als gerstebloem, aardappelmeel en tapiocameel, en voor wat het regeeringsmeel aangaat, uit rijstemeel, maismeel, erwten- en boonemeel, lijnzaadmeel, tarwegrind en -zemelen. Ook werd haver als menscheijk voedsel gebruikt, o.a. in den vorm van havermeel; de daardoor ontstane vermindering van paardenvoer vond gedeeltelijk compensatie in het door den Leidsehen hoogleeraar Prof. Van Calcar uit heidemeel, aardappelschillenmeel, bloed en melasse samengestelde „paardenbrood.”

Het heeft dan ook niet lang geduurd, n.l. tot 1916, of de

Regeering moest ook het inlandsche graan voor de broodvoorziening opeischen.

Wel was in 1914 een aanzienlijke voorraad rijst voorhanden, welke voor de behoefte van ruim twee jaren toereikend was en die, na in onze pellerijen te zijn bewerkt, voor uitvoer, hoofdzakelijk naar Engeland, bestemd was, doch dit voedingsmiddel was evenmin als de in voldoende hoeveelheden voorhanden zijnde voorraden vleesch, aardappelen, suiker, boter, kaas, eieren, erwten, boonen, zout en andere levensmiddelen, in staat het dagelijksch brood, het volksvoedsel bij uitnemendheid, te vervangen.

Aanvankelijk kon met het bepalen van den maximumprijs worden volstaan, doch spoedig moest dieper worden ingegrepen. In gewone tijden wordt de rogge, die hier te lande wordt verbouwd, voor ongeveer het drie vierde gedeelte door de boeren in eigen bedrijf of elders aan het vee vervoerd. Dit kon nu er, zonder dat er dienaangaande in normale tijden voorbereidingen waren getroffen, aan broodgraan voor menschelijk voedsel zulk een dringende behoefte was ontstaan, slechts ten deele worden toegelaten. Grootendeels moest de rogge van regeeringswege worden gevorderd en na te zijn vermalen den bakkers ter beschikking worden gesteld.

Het is bij uitstek moeilijk gebleken, deze aangelegenheid zoodanig te regelen, dat het algemeen belang der voedsel behoevende bevolking, niet al te zeer in botsing kwam met het belang der boeren, opdat hun bedrijf niet in het ongereede zou geraken.

Dat bij zulk een belangenstrijd niet aanstonds het juiste midden werd gevonden, en dat de regeeringsinmenging tot heel wat wrijving aanleiding heeft gegeven, is dan ook niet moeilijk te verklaren, al blijven verschillende uitingen van verzet van de zijde der boeren te betreuren en met den besten wil niet te vergoelijken. In oorlogstijd zullen deze echter minder op den voorgrond treden en op eenvoudiger wijze kunnen worden overwonnen.

Zooals ik in het derde gedeelte van mijn voordracht nader zal uiteenzetten, zal het opeischen van het voor veevoeder bestemde gedeelte van den roggeoogst, teneinde dit voor

menschelijk voedsel te benutten, er noodzakelijkerwijs toe leiden, dat de veestapel en in de eerste plaats de varkensstapel sterk wordt ingekrompen, hetgeen in verhoogde mate het geval zal zijn, wanneer door het niet meer aanvoeren van granen van overzee, speciaal van mais, de veevoeder-voorziening zeer veel te wenschen overlaat.

De inmenging met den landbouw kon tot de roggevoorderingen ook al niet beperkt blijven. Toen ook Amerika in den oorlog was gegaan, werden de overzeesche graaninvouren allengs minder, om tegen het laatste oorlogsjaar geheel op te houden.

Onder die omstandigheden moest alles in het werk worden gesteld om te bevorderen, dat de eigen bodemproductie tot het hoogste peil zou worden opgevoerd.

Had men er aanvankelijk, misschien ten onrechte, naar gestreefd, de binnenlandsche behoefte zooveel mogelijk door een goedkoope, althans redelijke prijszetting te bevredigen, later, toen het scherpe wapen van den duikbootenoorlog werd ingezet, vermocht dit middel niet meer voldoende te baten.

Toen gedurende de eerste periode de uitwerking van het streven naar productieverhooging vrijwel averechts was geweest, de graanbouw was afgenomen, de teelt van handelsgewassen vermeerderd, werd in 1917, op grond van de Distributiewet, de teelt van verschillende handelsgewassen beperkt tot het gemiddelde van hetgeen in de jaren 1913, '14 en '15 was verbouwd. Ook de teelt van suikerbieten, vlas en verschillende andere gewassen werd ingekrompen.

Nadat verschillende maatregelen waren beproefd, zonder tot het gewenschte resultaat te leiden, werd bij de z.g. Scheurwet van 27 Juli 1918 bepaald, dat door vanwege het Ministerie van Landbouw in te stellen organen, de omzetting van weiland in bouwland zou worden gelast en regelingen voor de teelt van bepaalde voedingsgewassen konden worden vastgesteld. Dit had tengevolge, dat in totaal 28.000 H.A. groenland werden gescheurd.

Evenals de veeteelt, moest dus ook de landbouw allengs meer van zijn vrijheid inboeten.

De uitvoerregeling werd naar gelang de voedselvoorziening meer zorg eischte, met de bepalingen hieromtrent in nauwer verband gebracht. Het verband tusschen uitvoerconsent en binnenlandsche voedselvoorziening werd in zover gelegd, dat waar dit practisch mogelijk was, het consent voor uitvoer werd gekoppeld aan de voorwaarde, dat tegenover de uitvoervergunning, een in verband daarmede bepaalde hoeveelheid artikelen van dezelfde soort beneden de marktwaarde voor de voedselvoorziening werd beschikbaar gesteld.

Bij het algemeen schaarscher worden der voedingsmiddelen, konden niet alleen productie, handel en verkeer niet worden vrijgelaten, maar moest er ook voor worden gezorgd, dat van de karig toegemeten hoeveelheden, ieder zooveel mogelijk in verhouding tot zijn behoeften ontvangen zou. Vandaar die algemeen bekende rantsoeneringsbepalingen, met de daarmede nauw verbonden distributieregelingen, welke steunden op de reeds vermelde, in Augustus 1916 tot stand gekomen Distributiewet.

De regeling van de uitvoerconsenten, zooals die zooeven werd aangestipt, hield feitelijk een vermomd uitvoerrecht in, waarvan het bedrag en de wijze van besteding aan de controle van de Staten-Generaal waren onttrokken en aan welks opbrengst door den Minister van Landbouw buiten 's Rijks begrooting om, een bepaalde bestemming werd gegeven. Om deze administratief minder gelukkige regeling te verbeteren en tevens om meer eenheid te verkrijgen in de veelheid van distributie- en uitvoercommissies en mede ter bevordering van de eenheid in de uitvoerregeling zelve, werd krachtens een wet van 1 September 1917, de Nederlandsche Uitvoer Maatschappij opgericht, die ten aanzien van den goederenuitvoer een eenigszins overeenkomstige taak te vervullen had als de N.O.T. reeds sedert het najaar van 1914 ten opzichte van den overzeeschen invoer had op zich genomen. Met de N.U.M. heeft het intusschen niet zeer willen vloten.

In 1916 werd de uitgave ten behoeve van de voedselvoorziening op 80 millioen geschat, in het laatst van 1917

bleek er reeds meer dan 350 miljoen voor noodig te zijn.

De tuinbouw-crisismaatregelen werden over het algemeen zeer goed geleid door de Groenten- en de Fruitcentrale en later door het Rijksbureau voor Groenten en Fruit. In de jaren 1914—1918 werden meer tuinbouwproducten gewonnen, dan de behoefte verlangde en al speelt het sluiten of openhouden der grenzen een belangrijke rol, zoo mag men toch aannemen, dat ook bij gesloten grenzen, deze productie in algemeenen zin bevredigend zal verlopen.

Veteelt.

Hoewel, zooals wij reeds zagen, de Nederlandsche productie zich in de vóór-oorlogsjaren sterk gespecialiseerd had op de voortbrenging van dierlijke producten, heeft het vraagstuk der verse melkvoorziening, dat steeds moeilijker werd op te lossen, veel zorgen gebaard.

Melk is naast een onmiddellijk verbruiksartikel, grondstof voor de bereiding van melk- en zuivelproducten en dient in normale tijden tevens voor de voeding van kalveren en varkens en voor de margarinefabricage. Stijging van boter- en kaasprijzen of van die van melkproducten, verhoogde automatisch de prijzen van de consumptiemelk.

Zoodra men nu een maximumprijs voor melk vaststelde, verplaatste de afzet van dit artikel zich van den consument naar de zuivelindustrie en toen men dit kunstmatig trachtte te beletten, verkocht de z.g. zoetboer zijn vee, of zette hij het droog.

Daarbij kwam, dat door de hoge prijzen, welke in het buitenland voor onze zuivelproducten werden betaald, een scheeve verhouding tusschen de finantiele uitkomst van het bedrijf der zoetboeren en dat der zuivelproducenten ontstond.

Regeeringsinmenging heeft ten slotte weten te bewerkstelligen, dat de in de zuivelindustrie behaalde overwinst voor twee derden ter bestrijding van de verliezen op de beschikbaarstelling van de consumptiemelk kwam; voor het overige werden deze verliezen uit staats- en gemeentelijke kassen bestreden.

Het melkrantsoen werd tot 2 d.L. teruggebracht.

Bedroeg de productie van boter onder rijkscontrôle in 1914: 54.985 ton, in 1918 beliep deze 39.657 ton, terwijl de uitvoer in 1914: 38.287 en in 1918: 2.456 ton heeft bedragen.

Voor kaas bedroeg het cijfer der productie en dat van den uitvoer in 1912 respectievelijk 95.710 en 57.000 ton; voor 1918 golden onderscheidenlijk de getallen 52.390 en 14.920.

Van vleesch bestond vóór den oorlog overproductie; het totaal verbruik bedroeg 33 K.G. per hoofd, waarvan 18 K.G. rundvleesch en 11.5 K.G. varkensvleesch. De invoer was onbeduidend en bepaalde zich tot de uit Engeland afkomstige slachtpaarden en eenig vleesch uit Argentinië.

In Augustus 1914 was de veestapel met name aan runderen en varkens voldoende sterk.

In 1917 was het binnenlandsch vleeschverbruik, ook dat van schapenvleesch, toegenomen.

In 1918 werden de laatste vertegenwoordigers van onzen, tengevolge van het stopzetten van den maisinvoer tot ongeveer een vierde van de sterkte gereduceerden varkensstapel, ten behoeve van de onvolprezen eenheidsworst geofferd.

Met het oploopen der runderprijzen nam de consumptie van schapenvleesch toe.

Ook onze rundveestapel was, niettegenstaande zijn grooten rijkdom in 1918 aanzienlijk geslonken, hetgeen onvoorwaardelijk een verminderden opbrengst van melk- en zuivelproducten met zich bracht, welke zich in den na-oorlogstijl slechts geleidelijk heeft kunnen herstellen.

Wat de voedermiddelen voor onzen veestapel betreft, de gedeeltelijke schaarschte daaraan werd aanvankelijk gedekt door gras, stroo, afvalstoffen enz., terwijl belangrijke hoeveelheden aardappelen en voor zooveel mogelijk ook nog graan, in de verdere behoefte moesten voorzien.

Meststoffen.

De intensiveering van den landbouw heeft het gebruik

en in verband daarmee ook een uitgebreiden invoer van kunstmeststoffen noodzakelijk gemaakt.

Noch de natuurlijke meststoffen, noch de teelt van vlinderbloemige gewassen, hebben in eenigszins voldoende mate in de steeds aanzienlijker wordende behoefte aan stikstof en andere, chemische verbindingen bevattende stoffen, welke voor de voeding der planten onontbeerlijk zijn, kunnen voorzien.

Zoo vond vóór den oorlog de invoer van kalium, voornamelijk in den vorm van kainiet uit Duitschland plaats; salpeterzuur als slakkenmeel, het afvalproduct der staalindustrie was in hoofdzaak uit Duitschland en België afkomstig.

De behoefte aan stikstofverbindingen in den vorm van nitraten, als natuurlijke en kunstmatige chilisalpeter en als ammoniak, het bijproduct der gasfabricage, steeg, vooral met het oog op den munitieaanmaak, onrustbarend.

Toepassing van zeemest uit mosselen en schaaldieren, gepaard aan de uitbreiding van den verbouw van bedoelde vlinderbloemige gewassen, kon de balans niet in het voordeel van de behoefte doen doorslaan.

Zelfs fosforietknollen in de omgeving van Ootmarsum werden uit hun rust opgeschrikt, om na vermaling tot poeder, in het tekort aan fosforzuurhoudende meststoffen te voorzien .

Welk een aanslag door den oorlogstoestand op 's Rijks kas werd gepleegd, kan men zich het best voorstellen, wanneer men nagaat, dat het totaal der rijksuitgaven in 1913 ten naastenbij 240 millioen gulden bedroeg, waaronder 16½ millioen voor buitengewone uitgaven, terwijl het land van den dag der mobilisatie af met een crisisuitgave werd belast, die aanvankelijk 20 millioen gulden per maand bedroeg en die, toen naast de uitgaven voor de landsverdediging, ook de crisisuitgaven voor de distributie kwamen en toen ook de stijging der prijzen de buitengewone uitgaven van het Departement van Oorlog omhoog joeg, in 1918 tot bijna 50 millioen per maand steeg. Tot December 1918

werden de crisisuitgaven tot een bedrag van ruim 1100 miljoen uit leeninggelden gedekt.

De uitgaven zelve bedroegen echter nog grooter som; tot aan het eind van 1918 waren zij rond 1500 miljoen gulden.

Per 1 Augustus 1919 schatte de Minister van Financiën het totaal der crisisuitgaven op rond 1900 miljoen gulden.

Aan crisisheffingen werd tot het eind van December 1918 rond 470 miljoen gulden ontvangen. Het komt er dus op neer, dat de crisisuitgaven voor omstreeks één derde uit de belastingen en voor twee derden uit leeningen werden gedekt.

De balans van den oorlog en den na-oorlog.

Thans ben ik aan het derde gedeelte van mijn voordracht gekomen.

Dengenen van mijn geacht auditorium, die zich naar deze vergadering hebben opgemaakt, in de hoop hedenavond te zullen vernemen, hoe nu dit alles in een volgend wereldconflict voor ons land zal behooren te worden geregeld, had ik wellicht beter de woorden kunnen toeroepen, welke Dante in zijn Inferno beschrijft, als te zijn geplaatst boven de poorten der hel, want ook zij zullen voorzeker straks diep teleurgesteld en onverrichterzake hun schreden huiswaarts richten.

Wie onzer echter zal in staat zijn, door te dringen in de duistere nachten, die de toekomst voor ons verborgen houden; wie onzer zal zich durven vermeten, zelfs maar de geringste vermoedens uit te spreken, omtrent de militaire, politieke en economische positie, waarin Nederland zich gedurende een onverhoopt volgend wereldconflict zal bevinden?

Toch mogen wij niet nalaten, ons de lessen, welke wij uit onze, gedurende den oorlog opgedane ervaringen trekken kunnen, zooveel mogelijk ten nutte te maken.

Hier en daar zullen wij onvermijdelijk in critiek moeten vervallen, doch vooraf zij er met klem op gewezen, dat zoo ergens elders, hier in zeer verhoogde mate steeds voor oogen dient te worden gehouden, dat de beste stuurder aan wal staan.

IN- EN UITVOER VAN NEDERLAND VOOR EENIGE DER VOORNAAMSTE
LANDEN NAAR DE WAARDE VAN 1919 TOT 1923

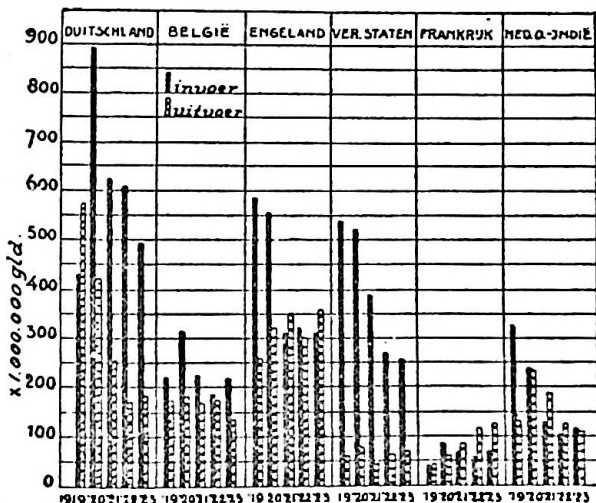

Fig. 4.

Algemeen.

Indien wij nagaan in welke mate ons land tengevolge van den oorlog is vooruit- en achteruitgegaan, moeten wij er in de eerste plaats op wijzen, dat onze gulden, weliswaar een gedeelte van zijn koopkracht heeft ingeboet, doch zijn positie tegenover de, inzonderheid in het eerste oorlogsjaar, dreigende inflatie heeft kunnen handhaven.

De evenwichtstoestand, waarin onze staatsfinantiën tot Augustus 1914 hadden verkeerd, was verbroken; men stelde echter krachtige pogingen in het werk om deze te herstellen.

De handelsbalans was ongunstig, scheepvaart, visscherij, landbouw en industrie hadden zware verliezen te boeken.

De 48-urige werkweek heeft haar invloed, veelal niet geheel ten gunste der werkgevers, op ingrijpende wijze doen gelden.

De conjunctuurwijzigingen in de oorlogvoerende landen lieten niet na haar stempel te drukken op onzen handel en industrie.

Vergelijkt men den toestand, waarin onze economische krachten, alsmede factoren als bankwezen, transportwezen en handel na den oorlog verkeerden met dien van vóór den oorlog, dan zal deze in menig opzicht verre van ongunstig mogen worden genoemd.

Ons land heeft de jaren der beproeving weliswaar niet zonder schokken en verliezen doorgemaakt, voor levensgevaarlijke botsingen bleef het gelukkig gespaard. Zulks dankt het grootendeels aan zijn gezonde economische verhoudingen, welke het in staat stelden groote schokken te weerstaan.

Gedurende de laatste deceniën vóór den wereldoorlog, hebben wij ons een plaats in de moderne wereldhuishouding veroverd. De kern van ons economisch leven was gezond en vertoonde in dit opzicht een paralel verschijnsel met onze politieke verhouding, zooals deze zich bij het begin van den oorlog afteekende.

Op economisch gebied heeft ook de leer der isolatie bij ons afgedaan en zullen op groote schaal belangengemeenschappen moeten worden gevormd.

Zooals wij zagen, heeft de oorlog ook in ons land, een geweldige ommekeer op economisch gebied teweeggebracht.

Na den betrekkelijk korten stilstand van zaken, die van Augustus 1914 tot Januari 1915 duurde, kwam er allengs een opleving, die al waren de oorzaken ook bedroevend, voor de binnenlandsche industrie en tusschenhandel een ongekenden bloei ten gevolge had. Fabrikanten verkochten uitsluitend à contant en alleen aan kapitaalkrachtige afnemers.

In het buitenland heerschte dezelfde toestand. Men kon gerust spreken van een algeheele ontwrichting van den handel.

In de meeste industrieën was alles reeds verkocht, voordat de goederen waren gefabriceerd. Bijna iedere fabrikant had zijn z.g. „waiting list”, om zijn afnemers, naargelang de orders binnen waren gekomen, te bedienen.

Niet slechts in de grossierderij, maar ook in het winkelbedrijf verkeerde men in een zekere machtspositie; er was immers meer vraag dan aanbod.

Dat nu deze toestand, zoowel op handel als op industrie een funesten invloed heeft gehad, is niet alleen begrijpelijk, maar ook zeer natuurlijk. Einde 1918 stond men voor een zeer ontredderden economischen toestand: verwende fabrikanten, verwende handelaren en bovendien een verwilderd verkooppersoneel.

Zijn nu die misstanden grootendeels verdwenen? De ongekende bloei van handel en industrie had een niet onbelangrijke verhooging van loonen en salarissen ten gevolge. De reeds voor den oorlog opkomende neiging om zich aan een hooger en levensstandaard te gewennen, is gedurende en na den oorlog bijzonder tot uiting gekomen.

Hieruit vloeit voort, dat vele soorten van goederen, die vroeger uitsluitend door een beperkt aantal menschen werden gekocht, tengevolge van dezen welstand een veel grooter afzetgebied hebben verkregen, zoodat goederen, welke vóór den oorlog als „luxe-goederen” werden beschouwd, nu meer en meer algemeene „verbruiksartikelen” zijn geworden.

Zoodra het verkeerswezen weder normaal begon te worden en de belemmeringen van den in- en uitvoer werden opgeheven, werd als van nature weer de normale vooroorlogsche toestand, waarbij alles zich regelt naar vraag en aanbod, hersteld. Zoodoende werd steeds meer in het buitenland gekocht, waartoe de finantieele ontwrichting der ons omringende landen in niet geringe mate heeft meegewerkt.

Heeft nu onze binnenlandsche industrie zich in die jaren van ongekenden voorspoed in allen deele aangepast aan de verhoogde ontwikkeling van den smaak van den tegenwoordigen tijd?

Voor verschillende industricën is dit wel het geval; er zijn er echter ook, waarvan dit niet in alle opzichten kan worden getuigd.

Voor een kleine natie als de onze, die den zegen heeft door voorzichtig en wijs regeeringsbeleid buiten den oorlog te zijn gebleven, voor ons is het een dringende taak, de wisselingen der wereldconjunctuur en van die in de verschillende ons omringende landen, voortdurend nauwgezet te volgen. Zulks vereischt veel zorg.

Wij moeten onze voelhorens naar alle richtingen en naar alle landen uitsteken, waartoe een uitmuntend ingerichte economisch-consulaire dienst in alle landen en gewesten verspreid, ongetwijfeld in hooge mate het zijne zal kunnen bijdragen.

Vraagpunten, die hoe belangrijk ook, in 1914 oprezen, zonder evenwel beantwoord te kunnen worden, hebben doen inzien, dat de kennis betreffende de inwendige gesteldheid van ons land, van onze krachten en onze vermogens, niet langer een gesloten boek zal mogen zijn.

Aan dien arbeid moeten alle, Regeering en natie medewerken, opdat Nederland de plaats kan behouden en versterken, welke het op het economisch wereldtooneel, bij vreedzame ontwikkeling en door energie heeft weten te verwerven.

Daarvoor moeten wij nauwkeurig weten, waarheen te gaan en welken weg te volgen valt; daartoe moeten wij indachtig blijven de oude spreuk, die luidt:

„Hij valt bekaeyt uyt, die een vreemd vuur na stuyrt, zonder te weten, wat land, dat er voor steven is.”

Daartoe zullen ook Regeering en Wetgever het hunne hebben bij te dragen. In hoeverre onze overheid in de toekomst slagen zal bij de voorbereiding van 's lands economische positie in een eventueel toekomstigen oorlog, zal afhangen, niet alleen van goeden wil, waaraan wel niemand twijfelen zal, maar meer nog van haar kracht, om niet slechts partijleuzen opzij te zetten, doch economische theorieën, die voor normale tijden en normale omstandigheden bestemd, in een zoo buitengewonen en abnormalen tijd, ten hoogste hier en daar toetssteen, maar nergens richtsnoer voor onze economische oorlogspolitiek zullen mogen zijn.

Inzonderheid zal er veel afhangen van de mannen van zaken zelve, onze bankiers, onze industriëelen, onze voormannen op agrarisch gebied; zij zullen er veel toe kunnen bijdragen, dat de dingen, die te doen zijn, gedaan worden, dat de telkens oprijzende nieuwe moeilijkheden zullen worden overwonnen.

Verschillende in 1914 op het gebied van geldwezen en winkelbedrijf genomen maatregelen, alsmede de oprichting van comités en regeeringsbureaux voor takken van landbouw, industrie, enz., zullen in een nieuw oorlogsgeval vermoedelijk wel even noodzakelijk blijken te zijn als voorheen.

Het zal echter aanbeveling verdienen, deze maatregelen zoo spoedig mogelijk en niet eerst bij gebleken uiterste noodzaak te doen treffen; in enkele gevallen wellicht zelfs vóór het afkondigen eener mobilisatie, doch alleen in gevallen, waarin direct ingrijpen onnoodig of schadelijk is te achten, in een later stadium.

In het algemeen kan men aannemen, dat de direct bij het begin van een dergelijk abnormalen, alles ontwrichtenden toestand getroffen maatregelen, een gunstige uitwerking op de bevolking zullen uitoefenen.

Indien in een later stadium, de aanvankelijke ongerustheid plaats maakt voor een wellicht ongemotiveerde gerustheid, pleegt men wel eens van houding tegenover die maatregelen te veranderen. Hun preventieve werking is in vele gevallen van de grootste beteekenis; het in hun vollen omvang toepassen ervan zal dikwerf niet eens noodig zijn.

Naar mijn bescheiden meening zal het daarom aanbeveling verdienen, de verschillende door de Regeering te treffen maatregelen, en ik doel hier in hoofdzaak op de bepalingen betreffende den in- en uitvoer, de rantsoeneering en de distributie van voedings-, voeder- en genotmiddelen, van bedrijfs- en hulpstoffen en van zoovele andere artikelen, ook al is dus de dringende noodzakelijkheid daarvan nog niet ten volle aan den dag getreden, reeds bij voorbaat af te kondigen. Immers „gouverner c'est prévoir”.

Hierdoor zal voorkomen kunnen worden, dat men als in de periode 1914—'16 aanvankelijk met verschillende zaken leeft als een zieltje zonder zorgen, om later de beschikking daarover grootendeels of geheel te moeten derven.

De hoofdzaak is, dat het leven zooveel mogelijk zijn geordenden gang gaat en dat men vertrouwen durft, dat het bij het inzetten van alle krachten zoo blijven zal.

Ons economisch beleid zal, meer dan in de afgeloopen oorlogsperiode het geval is geweest, in het teeken der productie, dan in dat der consumptie moeten staan. Dan zal niet gehandeld worden in strijd met de belangen der producenten, welke slechts door een ver vooruitziend beleid kunnen worden gediend.

Een groot aantal bedrijven op het gebied van kleding- en voedselvoorziening moet zoodra mogelijk in loondienst der Regeering werken. Reeds in vreedstijd is een doelmatiger inrichting van tal van fabrieksbedrijven noodzakelijk, vooral waar het geldt normalisatie van onderdeelen, rationeele arbeidssplitsing en besparing van onnoodig tijdverlies.

Wij hebben noodig een verder doorgevoerde bedrijfsorganisatie, met een zoodanig verbeterde inwendige organisatie der nijverheid, dat, meer nog dan na den oorlog reeds het geval is, naar de toepassing van strikt wetenschappelijke methoden zal moeten worden gestreefd; dat zoo noodig met directen of indirecten dwang, gepaard met directen of indirecten steun van regeeringswege, verouderde werkmethoden of fabrieksinrichtingen door betere zullen worden vervangen; dat in één woord het economisch principe van het nastreven van de hoogste productiviteit met de laagst mogelijke voortbrengingsmoeite stelselmatiger en doelbewuster zal worden in toepassing gebracht dan ooit.

Overal zal men dus streven naar het bereiken van het hoogst mogelijk nuttig effect van het productieproces met inzetting van zoo weinig mogelijk kapitaal en arbeid.

Men is ook hier te lande gelukkig gaan inzien, dat wij, die op het gebied der natuurwetenschap voor geen land in Europa behoeven onder te doen, een fout begingen, toen vóór den oorlog de jonge beoefenaars dier wetenschap en inzonderheid der chemische, te uitsluitend in de richting van het zuiver wetenschappelijk onderzoek werden gedreven en hun de bedrijfschemie als iets van mindere orde werd voorgesteld.

Gelukkig is er na den oorlog veel meer contact tusschen natuurwetenschap en industrie ontstaan en dit zal nog intensiever moeten geschieden.

Consumptievoorraden.

In een volgend oorlogsgeval zal de Regeering, zooals in de periode 1914—'18 ten onrechte niet is geschied, de hoeveelheid der aan de distributie-organen voor gebruik binnenlands ter beschikking te stellen artikelen afhankelijk behooren te stellen van den omvang der behoefte daaraan, doch niet van den omvang van het exportbedrijf in de branche, welke in die waren handel drijft.

Het innerlijk verband tusschen aanbod en vraag heeft in dien tijd in de rijksdistributie-organisatie hier en daar ontbroken.

Daar het vastkoppelen van de vorming van een voorraad voor binnenlandsch verbruik aan de afgifte van consenten voor den uitvoer was verboden, ging die voorraad met den omvang van den export op en neer en hield deze geheel op, zoodra om de een of andere reden de uitvoer tijdelijk stil stond. *Maar het deel van den totalen voorraad, dat voor binnenlandsch verbruik wordt beschikbaar gehouden, moet niet afhangen van hetgeen ten uitvoer wordt aangeboden, doch het deel van dien voorraad, dat ten uitvoer wordt toegelaten, moet afhankelijk worden gesteld van het deel, dat zonder eenig gechicancer voor binnenlandsch gebruik gereserveerd moet blijven.*

De Regeering schrome nimmer, wanneer zij eenmaal door den nood der omstandigheden gedwongen is tot het stellen van uitvoerverboden en het regelen van vergunningen als uitzondering daarop, bepaalde oorlogswinstverwachtingen den bodem in te slaan en met het persoonlijk belang van zoovelen in botsing te komen.

Indien de Regeering, inplaats van door haar regeling van uitvoerconsenten, door inbezitneming krachtens de Levensmiddelenwet voor het Rijk, eigenares van de betrokken voorraden was geworden, zou dit een groot voordeel zijn geweest.

De beschikbaarstelling door tusschenkomst van burgermeesters zou zich dan hebben kunnen richten naar de vraag, in stede van, zooals nu het geval was, onafhankelijk

daarvan bepaald te worden door de up and downs van den exporthandel.

Uit den aard der zaak is het voorgaande niet toepasselijk op artikelen, welke niet voor binnenlandsch verbruik benooidigd zijn.

Het is bovendien zeer de vraag of het kunstmatig laag houden der prijzen ons economisch leven niet meer geschaad heeft dan gebaat.

Gedurende de eerste twee jaren van den oorlog hebben wij, daartoe aangelokt door de normale prijzen, onzen voorraad verteerd met een roekeloosheid, welke ons eerst later duidelijk is geworden. Prijsstijging zou vermoedelijk als rem hebben gewerkt.

Hoewel de wereldschaarschte hand over hand toenam, werd de consumptie gedurende de eerste oorlogsjaren, o.m. van vleesch, zuivelproducten en andere artikelen, door een kunstmatig lage prijszetting bevorderd. Tegelijkertijd verminderde wegens lage maximumprijzen, de verbouw van granen, het allernoodzakelijkste volksvoedsel, terwijl de overproductie van exportartikelen toenam, met het zijdelingsch gevaar, dat ook de internationale moeilijkheden vermeerderden.

In een later stadium van den oorlog heeft onze prijzenpolitiek noodgedwongen meer verband moeten houden met de steeds toenemende beperking van de bedrijfsvrijheid. Grondstoffen en hulpmiddelen werden gerantsoeneerd; de productie werd zelfs vastgesteld en tijd en plaats van aflevering werden bepaald. Zelfs, en dit is voor toekomstige gevallen ten zeerste te ontraden, liet men den producent dikwijls niet voldoende behouden voor eigen gebruik.

Bovendien werd de winstmarge van sommige artikelen tot ongekende hoogte opgevoerd, doordat prijsstijging en verhooging van productiekosten geen gelijken tred met elkander hielden.

Economische onafhankelijkheid.

Het feit, dat vele wetenschappelijke en politieke

schrijvers in het buitenland, den laatsten tijd het denkbeeld propageeren, dat een land zichzelf moet kunnen voeden, doet ook voor ons land de vraag rijzen of Nederland zich tot dit doel ook economische onafhankelijkheid tot ideaal moet stellen.

Moeten ook wij, het gezonde denkbeeld der vrijhandelaars, dat elk land die waren moet voortbrengen, waartoe zijn bodem, klimaat en aard der bevolking het het meest geschikt maken, los laten?

Moeten wij ons gaan instellen op het denkbeeld, dat men zich in vreedstijd zelf moet kunnen voeden, opdat zulks ook in oorlogstijd mogelijk zij, terwijl het voor ons land zooveel voordeeler is, de voortbrengselen, welke op de wereldmarkt worden gevraagd, uit te voeren en voor de waarde daarvan levensmiddelen en grondstoffen elders te koopen?

Moeten wij dan worden „plus royaliste que le roi”; moeten wij dan worden militairistisch inplaats van militair en daardoor medehelpen bij het smeden van die kleine schakels in den grooten keten, die van den eenen oorlog naar den anderen voert?

Hebben wij dan zoo weinig begrepen van de sfeer van Genève?

Tusschen het ideaal der economische onafhankelijkheid en het stelsel van protectie, hetzij in den vorm van graanrechten of wel van premiën, te betalen aan de graanboeren, bestaat een onverbrekkelijk verband. Wil men den vaderlandsechen landbouw tot plicht stellen, zorg te dragen voor zoodanige productie, dat de volksvoeding, ook bij gestremden toevoer, gewaarborgd blijft, zoo dient men den producent, onafhankelijk van de prijsfluctuatiën op de vrije markt, zoodanige graanprijzen te garandeeren, dat de teelt, in dusdanige intensiteit, dat het beoogde doel bereikt kan worden, voor hem rendabel blijft.

Engeland en Nederland verkeeren ten aanzien van de voorziening met eigen graan ongeveer in dezelfde exceptioneel ongunstige positie; in beide landen gaat een bij uitstek dichte bevolking samen met een zeer geringe procent-

tische uitbreiding van het bouwland. Op eenzelfde oppervlakte, berekend naar de bevolkingsdichtheid, heeft Engeland juist twee en hebben wij juist twee en een half maal zooveel menschen te voeden als Frankrijk, terwijl, indien wij de verhouding tusschen de totale landoppervlakte en het voor bouw- en tuinland bestemde deel daarvan in aanmerking nemen, op elke H.A. bouw- plus tuingrond in Engeland en bij ons ongeveer vier maal zooveel menschen te voeden zijn als in Duitschland.

Wanneer ik U straks zal hebben voorgerekend, gedurende welken tijd ons land zich vermoedelijk bij gesloten grenzen, door eigen kracht van broodgrondstoffen zal kunnen voorzien, mag daaruit echter geenszins door U worden geconcludeerd, dat indien wij onze graanteelt nu maar uitbreiden, wij voor wat de broodvoorziening betreft, geheel onafhankelijk van het buitenland kunnen worden.

Neen mijne Heeren, onze landbouw is volstrekt niet in staat om geregeld voor het te berekenen gedeelte in de broodbehoefte te voorzien; dit zou slechts het geval zijn, indien onder die omstandigheden steeds op gergelden toevoer van reusachtige hoeveelheden veevoeder en kunstmeststoffen zou kunnen worden gerekend; zonder dien toevoer wordt onze landbouw, althans in een groot deel van ons land, bij het afstaan van den roggeogst, in zijn grondvesten ondermijnd.

Wij komen n.l. te staan voor den vicieuzen cirkel: tarwegebrek — gebruik van rogge als broodgraan — veevoedergebrek — inkrimping van den veestapel en scheuren van grasland — gebrek aan dierlijk vet en aan natuurlijke meststoffen — middelen, toegepast om den veestapel op sterkte te houden, welke weder een tekort aan broodgraan tengevolge hebben.

Het zal ook aanbeveling verdienen, dat men het booronderzoek naar kalium in den Achterhoek met kracht voortzet. Aldaar bevinden zich de Westelijke uitloopers der Duitsche kalilagen.

Van het hier te lande geogoste broodgraan bestaat het grootste deel uit rogge; de totale roggeogst verhoudt zich

tot dien van tarwe als 2 à 3 tot 1 en deze rogge wordt meerendeels geteeld op van nature armen grond, die om behoorlijke vruchten te kunnen leveren, telken jare zeer krachtig moet worden bemest. He geheele bedrijf van den zandboer is op mestbereiding ingericht.

Want vrijwel alles, wat geteeld wordt — de rogge in de eerste plaats — wordt weder gevoederd en dus omgezet in dierlijke producten, waarvan de vetten, o.m. met het oog op het daarin voorkomen van vitamine-soorten, welke in plantaardige vetten niet worden aangetroffen, vooral in oorlogstijd voor menschelijk voedsel onontbeerlijk zijn.

Van de door onzen veestapel opgenomen voedselhoeveelheid wordt door het vee slechts een vijfde gedeelte aan voedingswaarde teruggeleverd, zoodat vier vijfden uitsluitend als onderhoudsvoeder moeten worden aangemerkt.

In de laatste 25 jaren is het bovendien regel geworden, dat nog groote hoeveelheden graan, meel en voederkoeken worden bijgekocht en gevoederd, waardoor men in staat wordt gesteld, meer vee te houden en meer mest te winnen en de vruchtbaarheid van den grond te verhoogen. En ten slotte ook worden heel wat kunstmeststoffen aangekocht om daarmee den grond nog extra te verrijken.

Had de oorlogstoestand langer geduurd, zoo zouden de zandgronden in opbrengst sterk zijn achteruitgegaan en totaal verarmd zijn.

Doch hoe het ook zij, in elk geval blijkt duidelijk, dat meerdere *onafhankelijkheid* ten aanzien van broodgraan slechts verkregen kan worden door en gepaard gaat met vermeerderde *afhankelijkheid* ten aanzien van de voedergranen, of van de kunstmeststoffen, of van beide en het is duidelijk, dat daarmee niet veel zou zijn gewonnen.

Het ideaal van economische onafhankelijkheid is dan ook voor dichtbevolkte, hoogontwikkelde landen onbereikbaar.

Het is mij niet mogelijk U in dit bestek ten aanzien van alle artikelen, waarin in oorlogstijd min of meer belangrijke

tekorten zullen ontstaan, middelen aan de hand te doen, welke er toe kunnen bijdragen, die tekorten te verminderen of op te heffen. Voor wat de granen betreft, wil ik echter gaarne een uitzondering maken. Wellicht zal een dergelijk middel ook van toepassing kunnen zijn voor eenige der overige artikelen.

Nimmer zal de Regeering er echter toe mogen overgaan, zooals dat in het buitenland wel hier en daar het geval is, zich in normale tijden een monopolie van een of ander artikel te verzekeren, doch steeds zullen alle te nemen maatregelen door tussehenkomst van den handel in dat artikel en met volle medewerking daarvan tot stand moeten worden gebracht.

Locovoorraad.

Zoo zal het voor den graanhandel in vele opzichten van belang zijn, indien zich meer dan thans het geval is, voortdurend bepaalde locovoorraden in het land bevinden. Deze zullen in sommige gevallen hoogere prijzen noteeren dan voorraden, welke op termijn zijn gekocht. Uit dien hoofde zal de groothandel in granen erbij gebaat zijn en er zijn medewerking toe willen verleenen, indien hij, met steun van regeeringswege wordt in staat gesteld, te allen tijden over zulk een voorraad te beschikken.

Zoo zou bijv. een overeenkomst kunnen worden aangegaan, waarbij een belangengemeenschap uit den handel zich verplicht, voortdurend een bepaalde hoeveelheid broodgraan ter onmiddellijke beschikking te houden. Onder controle der Regeering zal zij met deze partij mogen handelen, op voorwaarde, dat het ten verkoop bestemde gedeelte eerst door een even grooten inkoop is aangevuld.

Bij mobilisatie wordt deze partij door de Regeering tegen een nader overeen te komen prijs overgenomen, terwijl de cedullen daarover beleend worden bij een bank, zegge tegen 80 %. Zoodoende zal voor een en ander slechts een kapitaal noodig zijn van 20 % van de waarde der partij.

Lossingskosten, op- en afslagkosten, pakhuishuur, assurantie, etc. zijn uiteraard niet precies te bepalen, doch zul-

len, inclusief het renteverlies, per jaar niet meer dan 2 à 3 gulden per 100 K.G. bedragen.

Ik noem dit voorbeeld slechts als één uit vele; en geef mijne meening gaarne voor een betere; in elk geval dient er toch te worden gehandeld en mogen wij niet langer op zien komen spelen.

De Regeering hoede zich echter ten zeerste voor het voorbereiden of treffen van maatregelen, welke op papier zeer doeltreffend voorkomen, doch ten aanzien waarvan de ingewijden kunnen vermoeden, dat de uitwerking weinig of in het geheel geen resultaten zal afwerpen.

Men is in vollen vrede tijd zoo licht tot zulk een handelwijze geneigd, zonder evenwel steeds voldoende den ernst ervan te beseffen en men dient toch ervan doordrongen te

PRODUCTIE VAN BROODGRANEN EN AARDAPPELEN IN NEDERLAND VAN 1850 TOT 1920 IN VERGELIJKING MET HET VERBRUK. IN GEMIDDELDEN VAN TIEN JAAR.

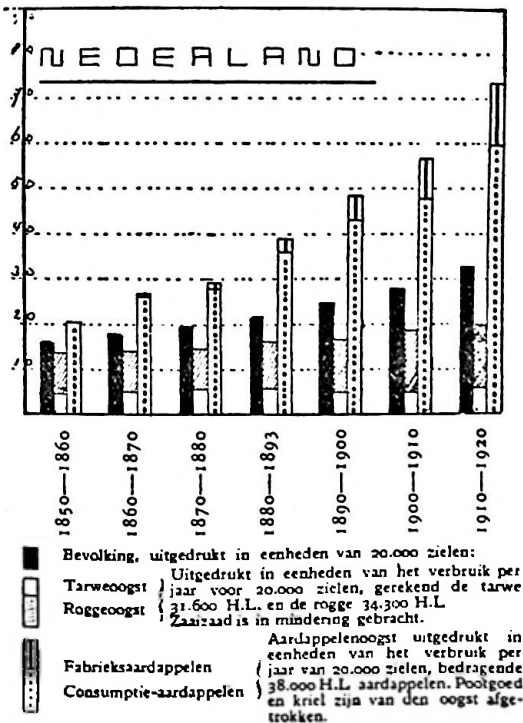

Fig. 5.

zijn, dat aan een economische mobilisatie, evenals aan de voorbereiding daarvan, evenzeer financiële offers ten koste behooren te worden gelegd, als aan een zuiver militaire.

Toekomstige graanvoorziening.

Gaan wij ten slotte na, op welke wijze zich in een toekomstigen oorlog, het voor ons land zoo uitermate belang-

OVERZICHT $\frac{1}{2}$ OPBRENGST, IN- EN UITVOER VAN EENIGE VOEDINGS- MIDDELEN IN 1912, 1918 EN 1926 IN 1000 TONNEN

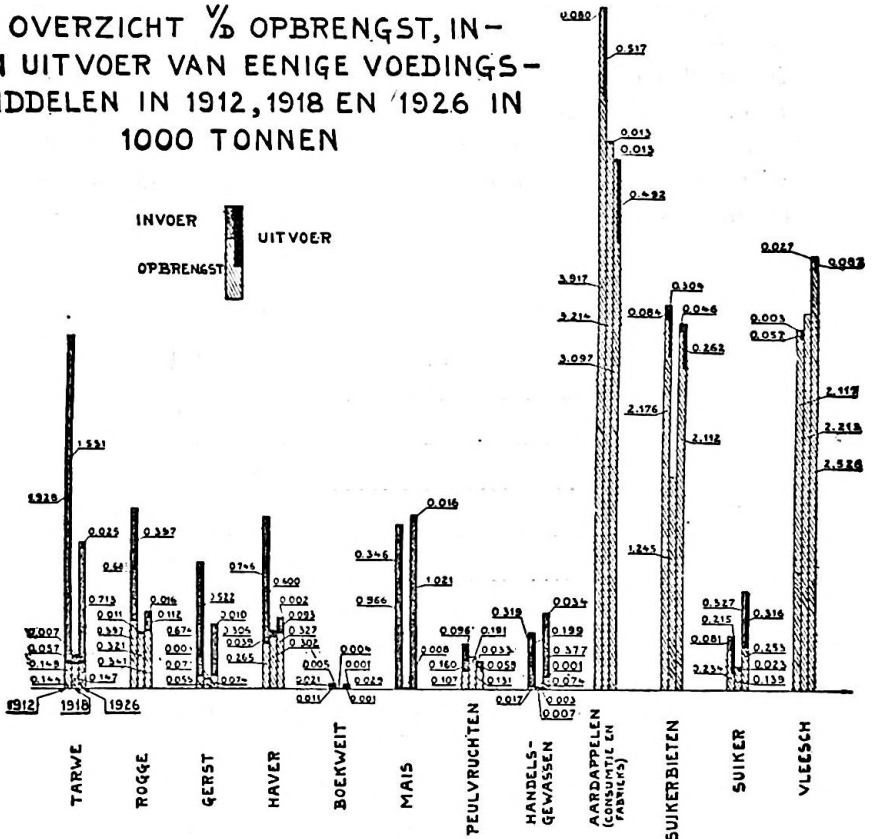

Fig. 6.

rijke vraagstuk der voedsel- en voedergraanvoorziening zal kunnen voordoen.

De in dit verslag voorkomende grafieken (figuren 5, 6, 7 en 8) kunnen hierbij ter verduidelijking dienen.

In normale tijden bedraagt, bij een dagelijksch brood-

rantsoen van 500 gram, berekend per hoofd der geheele bevolking, de jaarlijks in totaal benodigde hoeveelheid broodgraan, en dit is dan in hoofdzaak tarwe, rond 900 miljoen K.G.

Deze behoefte wordt globaal gedekt door een tarwe-opbrengst van eigen bodem van rond 133 miljoen K.G., waarin de hoeveelheid tarwe, welke voor zaaizaad voor den volgenden oogst is bestemd, niet is medegerekend.

Berekent men het invoersaldo van tarwe en van tarwemeel en -bloem, — deze beide laatste producten berekend als tarwe, — op rond 688 miljoen K.G., dan komen wij aldus tot een totaal van rond 821 miljoen K.G. tarwe.

Van deze hoeveelheid is dus e.a. 16 % van eigen bodem en e.a. 84 % van buitenlandsehe oorsprong.

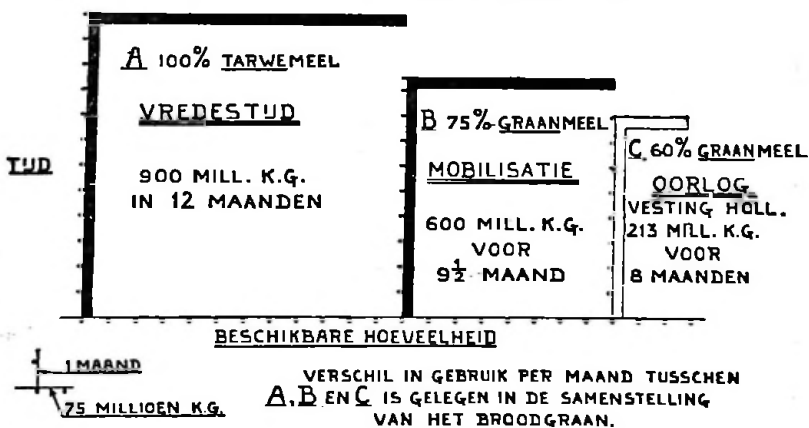

Fig. 7.

De hiervoren berekende hoeveelheid van 821 miljoen K.G. is bovendien niet eens ten volle voor de broodfabricage bestemd; in vrede-stijd immers wordt een gedeelte daarvan als grondstof in de industrie gebruikt, o. a. in de alcohol- en stijfselindustrie.

Het is niet mogelijk dit industrieele kwantum nauwkeurig te bepalen, in verhouding tot het voor broodgrondstof te bestemmen gedeelte, zal het echter betrekkelijk gering zijn; bovendien zullen in ernstige tijden geen of zeer weinig granen aan deze industrieën worden toegewezen.

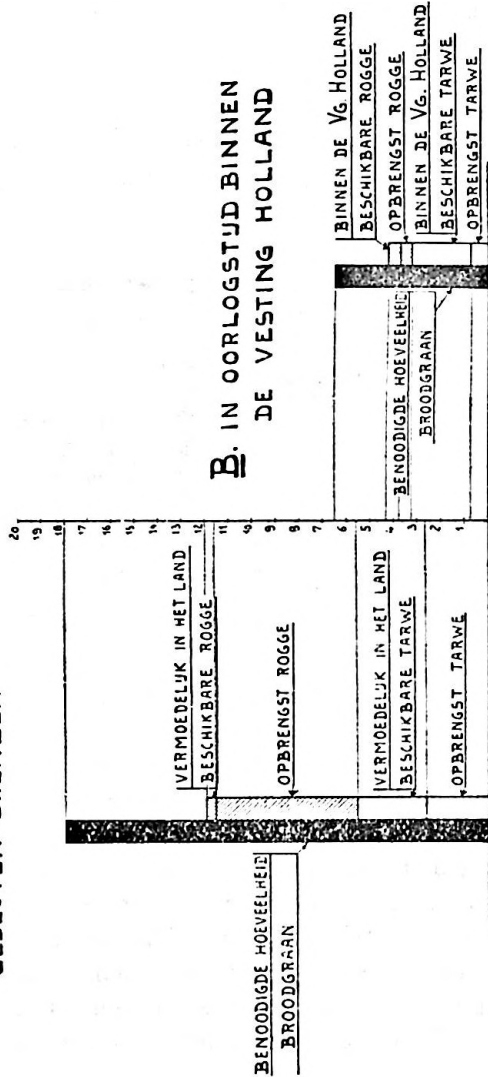
Zooals ik U reeds mededeelde, wordt in normale tijden

gemiddeld 70 % van onze roggeproductie voor veevoeder gebruikt; in crisistijden, inzonderheid wanneer de graaninvoer stagneert of geheel heeft opgehouden, zullen wij onze rogge, althans voor zooveel deze als voedergraan door „ersatzen” te vervangen is, voor de broodbereiding benutten.

Zonder het gebruik van rogge als broodgrondstof zou Nederland zijn bevolking slechts gedurende twee maanden van brood kunnen voorzien.

OVERZICHT VAN DE JAARLIJKS GEMIDDELD
BENOODIGDE EN VOORHANDEN HOEVEELHEDEN
BROODGRAAN.

A. BIJ MOBILISATIE MET
GESLOTEN GRENZEN

B. IN OORLOGSTUJD BINNEN
DE VESTING HOLLAND

50.000 TON

Fig. 8.

Indien wij willen nagaan, over welke hoeveelheid broodgraan Nederland van een willekeurig tijdstip af, bij geheel gesloten grenzen, zal kunnen beschikken, dienen wij tevens eenigszins rekening te houden met de voorraden ingevoerd graan, welke op dit tijdstip in onze havens zouden kunnen worden aangetroffen.

Ik moet hier reeds dadelijk wijzen op het uiterst theoretische en problematische karakter, welke de cijfers, die betrekking hebben op deze laatstbedoelde voorraden, in de praktijk zullen hebben; zij zullen nimmer een maatstaf; kunnen zijn voor een zoo ernstige en benauwende periode van onrust als die, welke op den eersten mobilisatiedag wordt ingeluid en welke misschien wel een oorlogscatastrophe voorafgaat.

Ook ten aanzien van de hierna door mij te vermelden gegevens, betreffende den in het algemeen op een willekeurig tijdstip in ons land bij verschillende inrichtingen aanwezigen „zichtbaren voorraad” wil ik reeds van te voren een waarschuwend woord doen hooren.

Zooals bekend is, ontbreekt in ons land, als ook in andere landen een z.g. voorradenstatistiek; het is om verschillende voor de hand liggende redenen practisch niet mogelijk, zulk een statistiek in het leven te roepen en bij te houden.

Voor het onderhavige doel zou ze echter toch van weinig of geen waarde zijn. Mijn berekeningen heb ik dan ook maar uitsluitend gebaseerd op de indrukken, welke ik van de zijde van „hen, die het weten kunnen” in handels- en scheepvaartkringen mocht verkrijgen. Al kunnen ze ons dan geen getrouw beeld van den feitelijken toestand scheppen, in elk geval kunnen ze ons toch een globalen indruk verschaffen en daarmee is naar mijne meening reeds iets gewonnen.

Den in de veemen, silo's, malerijen, bij de bakkers, in de havens en bij het leger op een willekeurig tijdstip aanwezigen tarwevoorraad op 155 millioen K.G. tarwe en 25 millioen K.G. rogge schattend, komen wij, na vermeerdering van deze aantallen met een eigen opbrengst van 133 millioen K.G. tarwe en 300 millioen K.G. rogge, tot een

in totaal beschikbare hoeveelheid van 600 millioen K.G. voedselgranen.

Een eenvoudige berekening, waarbij wij uitgaan van een broodgrondstof samengesteld uit een mengsel, voor ongeveer 75 % bestaande uit tarwe- en roggemeel en verder uit aardappelmeel, graangrind en zemelen, leert ons, *dat Nederland bij een mobilisatie, met uitgeschakelden in- en uitvoer, gedurende 285 dagen of 9½ maand in zijn broodbehoefte kan voorzien.*

Indien men vasthoudt aan een samenstelling van de broodgrondstof van bijv. 47 % tarwe en 15 % rogge, 30 % aardappelmeel of -poeder en 7½ % grind of zemelen, waardoor een geringer roggekwantum aan de voeder-voorziening onttrokken wordt, *zal ons land gedurende c.a. 250 dagen in de broodbehoefte van de bevolking kunnen voorzien.*

Waar de droogmaking van de Zuiderzee en het cultiveeren van de daardoor verkregen gronden — c.a. 200.000 H.A. kleigrond — eerst over 25 jaren voldongen feiten zullen zijn, laat ik dezen factor hier beter onbesproken. Dat deze gronden in de toekomst met betrekking tot onze graanvoorziening, onze wolvoorziening en zoovele andere factoren van buitengewoon veel gewicht zullen zijn, heeft wel geen verder betoog.

Welke zorgen zal het broodgraanvraagstuk ons nu baren, wanneer het veldleger eenmaal binnen de Vesting Holland zal zijn teruggetrokken en het buiten het gebied daarvan gelegen gedeelte van ons land door een vijand zal zijn bezet?

De totale binnen het gebied der Vesting Holland wonende bevolking, vermeerderd met de weermacht, vluchtelingen uit de overige provinciën, krijgsgevangenen; geïnterneerden, enz., op rond 5 millioen zielen berekenend, zal indien tijdige overbrenging van een deel der buiten de Vesting Holland aanwezige graanvoorraden mogelijk is geweest, aldaar aanwezig kunnen zijn:

aan buitenlandsche tarwe.	120	millioen K.G.
„ inlandsche tarwe	41	„ „
„ buitenlandsche rogge	13	„ „
„ inlandsche rogge	39	„ „
<hr/>		
aan broodgranen.	213	millioen K.G.

De Vesting Holland kan, bij een bevolking van c.a. 5 miljoen zielen — burgers plus leger — bij een rantsoen van 4 H.G., bevallend 60 % voedselgraan, gedurende 210 dagen of 8 maanden in haar broodbehoefte voorzien.

Per dag zal voor die bevolking n.l. rond 890.000 K.G. graan benodigd zijn, terwijl er 213 millioen K.G. graan beschikbaar is.

Zonder evenwel verder op deze evenzeer belangrijke aan gelegenheid in te gaan, wil ik volstaan met te vermelden, dat in het algemeen de in ons land aanwezige voorraden vleesch, zuivelproducten, aardappelen, peulvruchten, rijst en suiker voldoende zullen zijn om bijv. gedurende een jaar en wellicht langer in de behoeften aan die voedingsmiddelen te voorzien.

Orgaan.

Reeds het vorig jaar mocht ik het voorrecht smaken, in een vergadering dezer Vereeniging de aandacht te vestigen op de m.i. beslist geboden noodzakelijkheid van het spoedig in het leven roepen van een Commissie of een orgaan, bestaande uit verschillende overheidspersonen en autoriteiten, alsmede uit vooraanstaande persoonlijkheden uit handels- en industriele kringen en waarin mede zitting hebben, verschillende officieren van den Generalen Staf, de Intendance en der wapens, en welke tot taak heeft de economische en industriele oorlogsvoorbereiding van ons land in studie te nemen en voor te bereiden.

Mijne Heeren, wij schrijven thans bijna 1929.

Tien lange jaren zijn verloopen sedert te Versailles de vrede werd getekend, sedert de oorlogsfakkelt, die vier jaar lang zooveel goed en bloed, zoovele offers op elk gebied

heeft opgeëischt, voor — ja wie zal zeggen voor hoelang — werd gedoofd.

Meer dan tien lange jaren, en nog steeds is, zonder ook maar het geringste af te doen aan den arbeid van de enkelen, die in dit opzicht met volkomen toewijding werkzaam zijn geweest, op het gebied van deze voor ons land zoo uiterst gewichtige materie, nagenoeg niets tot stand gekomen.

Indien het waar is, dat in 's menschen ziel de wet der traagheid regeert, moge zulks toch niet voor 's Lands Regeering gelden.

Moet er dan niet worden gehandeld vóór het te laat is?

Liggen dan de gebeurtenissen van 1914—1918 ons niet versch genoeg meer in het geheugen?

Er bestaat een hoogere opvatting van onafhankelijkheid, n.l. de vaste wil om in alles trouw te zijn, de vaste wil, de hoogste goederen der aloude vrijheid en verdraagzaamheid, die een volk zich in een geschiedenis vol lijden en strijden heeft meester gemaakt, niet slechts in militairen, doch evenzeer in economischen zin, tegen een ieder en een iegelijk te behouden en te verdedigen.

Met een woord van oprechten dank aan U, Mijnheer de Voorzitter en aan het Bestuur dezer Vereeniging, voor de mij geboden gelegenheid om U eenige mijner denkbeelden nopens dit onderwerp te ontvouwen en met mijn dank aan mijn hooggeacht auditorium voor zijn welwillende aandacht, ben ik hiermede gekomen aan het einde van mijn voordracht.

STELLINGEN.

I. Ontwikkeling van de algemeene periode van voorspoed, waarin Nederland bij het uitbreken van den wereldoorlog in economisch opzicht verkeerde.

II. De economische positie, waarin ons land gedurende den oorlog heeft verkeerd.

Al moge onze mobilisatie, dank zij haar grondige voorbe-

reiding, in nagenoeg elk opzicht voorbeeldig zijn verlopen, op economisch gebied waren wij, evenals de meeste oorlogvoerenden, totaal onvoorbereid. Zulks zal in de toekomst nimmer het geval mogen zijn. Waar een moderne oorlog niet slechts met geweld van wapenen, doch evenzeer, zoo niet in sterker mate, met economische en industrieele middelen wordt gevoerd, is een zuiver militaire oorlogsvoorbereiding, welke niet gepaard gaat met een intensieve en deugdelijke voorbereiding op economisch en industrieel gebied, volkomen waardeloos en het zich daarop verlaten, onverantwoordelijk te achten.

III. De balans van den oorlog en den naoorlog.

Leeringen, welke uit de in ons land gedurende de crisisjaren opgedane ervaringen, met het oog op onze positie gedurende een onverhoopt volgend wereldgebeuren, te trekken zijn.

- a. Het is voor Nederland dringend noodzakelijk, de conjunctuurswisselingen op de wereldmarkt en in de ons omringende landen nauwgezet te volgen.
- b. Verschillende op economisch en industrieel gebied te nemen maatregelen, moeten zoo spoedig mogelijk en niet eerst bij gebleken uiterste noodzakelijkheid worden getroffen. Hun preventieve werking zal in vele gevallen van grooter beteekenis zijn, dan hun repressieve werking.
- c. Het economisch regeeringsbeleid zal in crisistijden meer in het teeken der productie dan in dat der consumptie moeten staan.
- d. De grootte der voor binnenlandsch verbruik te bestemmen voorraden behoort afhankelijk te worden gesteld van de behoefte daaraan; de vorming daarvan mag niet uitsluitend verband houden met de afgifte van uitvoereconsenten.
- e. Wij mogen er niet naar streven, door beperking van den invoer van sommige artikelen, gepaard met een kunstmatige uitbreiding van de productie daarvan, ons land in economisch opzicht onafhankelijk van het buitenland te doen worden.

- f. Nederland heeft in oorlogstijd, wanneer de invoer is stopgezet, o.m. gebrek aan voedsel- en voedergranen, alsmede aan kunstmeststoffen.

Hieraan zal in het algemeen kunnen worden tegemoet gekomen door het in het leven roepen van een organisatie, waarin onze handel rechtstreeks betrokken wordt. Het treffen van maatregelen, uitsluitend op papier, waarvan te voren kan worden vermoed, dat zij op het moment van toepassing geen of niet voldoende uitwerking zullen hebben, dient uithoofde van landsbelang te worden vermeden.

- g. Het instellen door de Regeering van een Commissie voor Economische en Industriele Oorlogsvoorbereiding, welke zoowel uit vertegenwoordigers der Regeering, van den Generalen Staf en de Intendance, als uit personen, die een leidende positie op handels-, landbouwkundig- en industrieel gebied bekleeden of hebben bekleed, behoort te zijn samengesteld, is met het oog op de handhaving onzer nationale onafhankelijkheid een alleszins geboden noodzakelijkheid.

VOORNAAMSTE GERAADPLEEGDE BRONNEN.

Dr. F. E. Posthuma.

Economic and social History of the World War.
Volume II, Food Supply and Agriculture.

Mr. M. W. F. Treub.

Oorlogstijd.

Prof. Dr. H. Brugmans.

Nederland in den oorlogstijd.

Prof. Dr. H. Blink.

Opkomst van Nederland als economisch-geografisch gebied van de oudste tijden tot heden.

De Risicobank 1914, 1915.

De Nederlandsche industrie en de oorlog.

Prof. J. G. Ch. Volmer.

De organisatie van de Nederlandsche Industrie na den oorlog.

H. Colijn.

De economische toestand van Nederland.

- Ed. Gerzon.* (Handelsberichten. 1 Maart 1928.)
Het bedrijfsleven en de wereldoorlog.
- Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid 1917.*
Voorbereiding van Nederland voor den economischen
toestand na den oorlog.
- N. Japikse.*
Die Stellung Hollands im Weltkrieg.
- Leon Nemry.*
Les Pays-Bas après la guerre.
- Departement van Buitenlandsche Zaken.*
Handboek voor de kennis van Nederland en Koloniën.
- Vereeniging Het vrije Ruilverkeer, No. 215.*
- Prof. S. Koenen.*
Moet Nederland zich economische onafhankelijkheid
tot ideaal stellen?
- Vereeniging Het vrije Ruilverkeer, No. 216.*
Graanrechten in verband met zelfstandige graanvoor-
ziening van Nederland.
- Jaarstatistieken van den in-, uit- en doorvoer over 1913
t/m. 1926.*
- Jaarcijfers voor Nederland over 1913 t/m. 1926.*
- Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Land-
bouw over 1913 t/m. 1926.*
- Koninklijke Bibliotheek.*
Documenten.
- Verslagen van de Staatscommissie, ingesteld bij K. B. van
8 Jan. 1919, No. 48 (Crisis-Enquête-Commissie).*
- Verslag der Staatscommissie, ingesteld bij K. B. van
13 December 1900, No. 50 (graan- en meelvoorziening
in de Stelling van Amsterdam in oorlogstijd).*
- Kapitein der Genie D. van den Berg.*
Economische en industrieele oorlogsvoorbereiding.
- Orgaan der Vereeniging ter beoefening der Krijgsweten-
schap 1920/'21, Aflevering III.*
- Tijdschrift voor Economische geografie 1916, 1917, 1922.*
- Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek,
jaargang 1927, Aflevering 11, 12.
1928/1929. III.*

De VOORZITTER!

Kapitein DE JONGH, ik dank U reeds voorloopig voor Uw zeer belangwekkende voordracht.

Ik verzoek den Heeren, die aan het debat wenschen deelte nemen, zulks in de pauze aan den Secretaris te willen opgeven.

Ik stel voor 15 minuten te pauzeeren.

De VOORZITTER!

Mijne Heeren! Twee Heeren hebben zich voor het debat laten inschrijven.

Het woord is aan den Heer TINBERGEN,

Luitenant-Kolonel TINBERGEN.

Mijnheer de Voorzitter, mijne Heeren,

Aan hetgeen ik in het midden wensch te brengen, moge een woord van dank aan den geachten inleider voorafgaan voor het welwillend tevoren inzage verleenen van zijn belangrijke voordracht. En jegens het Bestuur onzer Vereeniging past erkentelijkheid, dat het wederom aan dit jonge onderwerp van nationale zorg een avond heeft willen wijden. Immers, het is meer dan noodig, dat bij herhaling op deze aangelegenheid wordt gewezen, ook, dank zij dezen avond, in de pers. De heer DE JONGH zeide het reeds: tot nu toe is er voor de organisatie der voorbereiding van onze economische weerbaarheid in een toekomstigen crisistijd, voor het stichten van den grondslag waarop moet worden voortgebouwd, nagenoeg niets tot stand gekomen. Het gaat er mee, zooals we in onze geschiedenis zoo dikwijls hebben gezien: de nood moet hier hoog stijgen, het gevaar moet acuut worden, eer men volle aandacht schenkt aan de zaken van 's lands welzijn in oorlogstijd. Kenmerkend in dit opzicht is het, dat na al hetgeen we in economisch opzicht in de jaren 1914—'18 aan den lijve hebben ondervonden, niet de *burgerlijke* overheid voor een zoo zuiver *algemeen* belang als het hier behandelde het initiatief heeft genomen. Dit moest komen van *militaire* zijde, waar men, vooral bij de voorbereiding van de verpleging c.a., de nadelen van de in deze

bestaande leenite ondervindt. In antwoord op een over deze zaak gestelde vraag, bij de schriftelijke behandeling van de oorlogsbegroting voor 1928, heeft verleden jaar de M. v. O. een uitvoerige uiteenzetting daarvan gegeven en haar algemeen karakter in het licht gesteld. Is dit jaar nu in de Tweede Kamer aan de Regeering gevraagd, hoe het er thans mee staat? Ik heb in de persverslagen niets er van gelezen. De propaganda voor de vredesgedachte, welke in het algemeen natuurlijk alle toejuiching verdient, werkt ook op dit gebied de ingeboren onbezorgdheid in de hand; maar die gedachte mag noch Regeering, noch Volk het oog doen sluiten voor de nuchtere werkelijkheid van economische moeilijkheden in een mogelijken nieuwen crisistijd.

Inleider zal wel hebben begrepen, dat ik het met de strekking van zijn betoog ten volle eens ben, en ik zal mij dan ook overigens tot enkele aantekeningen beperken.

Onder punt IIIb besprak de inleider ook de uitvoerverboden. Het onderzoek naar hetgeen aan tal van behoeften voor weermacht en volkshuishouding eenerzijds aanwezig, anderzijds noodig zal wezen, zal moeten leiden tot een lijst van artikelen, waarvan de uitvoer aan banden moet worden gelegd; als beginsel zal moeten gelden: zoodra oorlogstoestand voor de deur staat, is alle uitvoer zonder bijzondere vergunning verboden.

In punt IIIc stelt de spreker de zorg voor de voortbrenging boven die voor het verbruik: het komt mij voor, dat die beide onderwerp zijn van gelijken rang. De heer DE JONGH gewaagt hier van zoo noodig ook dwingen van de nijverheid, ten aanzien van werkmethoden en fabrieksinrichting, om reeds in vredestijd tot verhoogde voortbrenging te komen. Ik meen, dat zulks onbereikbaar is — gesteld het ware in beginsel goed, wat ik ontken. In crisistijden daarentegen zal het geboden kunnen zijn. Overigens zijn er teekenen, dat vooral bij de vooraanstaande leiders van onze nijverheid het inzicht veld wint, dat deze zich moet richten op een voortdurend streven naar verbetering in die opzichten, vooral als middel om het hoofd te kunnen bieden aan den zwaren strijd voor mededinging op de wereldmarkt.

Ten aanzien van punt IIIe zou ik inleiders uitspraak, dat de daar bedoelde onafhankelijkheid onbereikbaar is voor dichtbevolkte landen, willen uitbreiden; feitelijk is ze nergens mogelijk. Geen land, zelfs het Britsche rijk of de Vereenigde Staten, dat niet voor verschillende, waaronder zeer belangrijke, grondstoffen enz. afhankelijk is van invoer; klimaat en bodemgesteldheid spelen hierbij een groote rol. De invoer van over zee is de belangrijkste factor; in dit verband vooral lette men op den onderlingen nijd ten aanzien van de sterkte der oorlogsvloten.

Wanneer de inleider in punt IIIf met papieren maatregelen doelt op het reeds in vreedetijd sluiten van contracten voor levering in tijd van oorlog, dan val ik hem geheel bij. Ik ben overtuigd, voor wat de voorziening uit het buitenland betreft, dat reeds bij het voor de deur staan van een ernstig conflict allerwege de grenzen zullen worden gesloten, zoodat de buiten- of binnenlandsche contractant „ter andere zijde” zich op overmacht zal kunnen beroepen; inleider haalde reeds aan, hoe het in 1914 onze graanvoorziening verging. Voor wat aangaat levering uit het binnenland moet men in vreedetijd op de hoogte komen van de hoofdvorraden en in samenwerking met handel en nijverheid, welke leiders in het algemeen zeker hiervoor zullen zijn te vinden, de maatregelen voorbereiden voor het onmiddellijk ter beschikking krijgen: allereerst bij minnelijke schikking, en voorts zoo noodig door vordering, waarbij de voorwaarden worden vastgesteld door een onpartijdigen beoordeelaar, bijgestaan door wederzijdsche deskundigen.

Aan de financiële mogelijkheid van het aanhouden van voorraden boven hetgeen voor het normale vredesverbruik noodig is, geloof ik niet; wat zou alleen reeds een dragelijke voorraad graan jaarlijks kosten, op den door spreker aangegeven grondslag?

Dat ik het laatste punt, IIIg, in zijn algemeenheid ten volle beaam, zal duidelijk zijn. Ik moge, ter aanvulling van hetgeen de inleider in het kort vermeldde over de samenstelling en den werkring van een commissie of lichaam, verwijzen naar de IVe aflevering van het Orgaan 1927—1928

en thans nog slechts dit zeggen: dat mijns inziens een der eerste onderwerpen, welke de Regeering thans zal moeten ter hand nemen, is het in samenwerking met particuliere deskundigen critisch bekijken van het geheel van zeer talrijke commissies, bureaux, enz., zooals dit in de jaren 1914—'18 is gegroeid, om vervolgens te komen tot een nieuw schema, dat voor een mogelijk volgend geval moet worden gered- en bijgehouden en dat moet zijn gericht op doelmatig en snel werken, op de mogelijkheid van wijziging naar gelang van omstandigheden en op die van scherpe contrôle.

Luitenant-Kolonel-Intendant Boox.

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren.

Door omstandigheden heb ik alleen gelegenheid gehad het laatste gedeelte van de rede van den spreker van dezen avond te hooren, zoodat ik alleen over een enkel punt uit deze rede iets in het midden wensch te brengen.

Het betreft n.l. het gedeelte, waarin de heer DE JONGH een denkbeeld aan de hand doet om te maken, dat wij, bij mobilisatie, over meer tarwe zullen kunnen beschikken dan het geval zal zijn, wanneer te dezer zake geen bijzondere maatregelen worden getroffen.

De heer DE JONGH meent dat zulks bereikt zou kunnen worden door met handelaren en meelfabrikanten contracten te sluiten, om tegen vergoeding van kosten, een nader vast te stellen minimum hoeveelheid tarwe in voorraad te houden.

Dit denkbeeld is meermalen geopperd en o. a. heeft de toenmalige Minister van Oorlog, als ik mij goed herinner in het jaar 1910, een post op de begrooting gebracht om tegen vergoeding door eenige meelfabrikanten tarwe ten behoeve van het Rijk in voorraad te doen houden. ¹⁾

¹⁾ In 1910 werd op de begrooting van het dienstjaar 1911 onder Artikel 180b door Minister COOL een bedrag van f 42.000 uitgetrokken voor kosten vallende op het in voorraad houden van tarwe ter voorziening in de behoefte in oorlogstijd.

In de Memorie van Toelichting staat vermeld:

„In verband met het gestelde in de Memorie van Antwoord

Een dergelijke maatregel zal naar mijne meening nimmer aan het doel beantwoorden en het eenige resultaat van een dergelijke maatregel zal m. i. zijn dat de meelfabrikanten en handelaren de vergoeding in den zak zullen steken zonder dat het door het Rijk beoogde doel, n.l. vergrooting van den voorraad graan in den handel, in ons land, zal worden bereikt.

De betrekkelijke post op de begrooting is teruggenomen

„op het Voorloopig Verslag nopens het VIIIe Hoofdstuk der „Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1910 bladz. 66 en ten „einde gevolg te geven aan de toezegging gedaan in de Verga- „dering van de Eerste Kamer der Staten Generaal van „8 Februari 1910 (Handelingen blz. 374), wordt een bedrag van „f 42.000 uitgetrokken, ten einde zich te zijner tijd de beschikking „te verzekeren over een voorraad tarwe ter voorziening in de „behoefte in oorlogstijd.

„Hiertoe zal met eenige meelfabrikanten eene overeenkomst „worden aangegaan om ten behoeve van het Departement van „Oorlog in hunne fabrieken steeds eene bepaalde hoeveelheid „tarwe voorhanden te hebben. Het aangevraagde bedrag is „noodig voor rente en vergoeding van kosten vallende op het „houden van den voorraad.”

In het Voorloopig Verslag werden nadere inlichtingen gevraagd op welke wijze tot een bedrag van f 42.000 voor rente en vergoeding van kosten was gekomen.

Voorts zou men volgens dit Verslag gaarne vernemen, hoe groot de hierbedoelde voorraden zijn, voor hoelang de overeenkomst zal worden gesloten en welke controle de Regeering heeft op de nakoming der overeenkomst door de fabrikanten. Eenige leden verzochten overlegging van het concept-contract.

Tegenover enkele leden, die den maatregel onnoodig oordeelden, verklaarden anderen, dat zij hem toejuichten als onontbeerlijk uit een oogpunt van verdedigbaarheid der Stelling.

In de Memorie van Antwoord verklaarde de Minister van Oorlog dat het, aangezien het minder wenschelijk wordt geacht om, in zake de onderwerpelijke aangelegenheid, in de Memorie in nadere bijzonderheden te treden, bij afzonderlijk schrijven aan den Voorzitter der Kamer was toegezonden, een Nota met bijlage nopens de voorziening in de behoefte aan tarwe en meel in oorlogstijd, met de bedoeling die Nota ter griffie te doen nederleggen ter inzage voor de leden.

Nadat bij de openbare beraadslaging de behandeling der begrooting werd geschorst wegens de traktementsregeling werd bij nadere Nota van wijziging van 20 December 1910 de post ad f 42.000 teruggenomen en kwam artikel 180b te vervallen.

Het denkbeeld om op deze wijze te voorzien in de behoefte aan graan was met stille trom ter aarde besteld.

en op dit denkbeeld is men sedert niet meer teruggekomen. 2)

Dit denkbeeld is m. i. ook daarom verkeerd, omdat het uitgaat van de gedachte de voorraad tarwe *in den handel* op kunstmatige wijze te kunnen vergrooten. Een dergelijke vergroting is m. i. alleen mogelijk wanneer die op natuurlijke wijze tot stand komt als gevolg van bepaalde factoren. 3)

Reeds de oude Egyptenaren gaven ons echter het voorbeeld op welke wijze men den voorraad graan in het land voor geval van nood kan vergrooten, door n.l. een dergelijken voorraad *buiten den handel* te brengen.

De Egyptenaren deden dit door in jaren van ruime oogsten groote hoeveelheden graan in silo's op te slaan. 4)

2) De Staatscommissie ingesteld bij K. B. van 13 December 1900, No. 50 ter voorlichting van den Minister van Oorlog omtrent de meest economische wijze, waarop ware te voorzien in de behoefte aan granen en meel voor de voeding van menschen en paarden bij eene eventueele insluiting van de Stelling van Amsterdam in oorlogstijd heeft dit denkbeeld ook overwogen en deze wijze om zich het benoodigde te verschaffen werd door haar *onuitvoerbaar* geacht met het oog op de zeer bezwarende conditiën, welke daaraan onvermijdelijk voor het Rijk zouden zijn verbonden.

Zij voegde in haar Verslag daaraan o.m. het volgende toe:

„Daarbij komt dat het verre van gemakkelijk zal zijn een „vorm voor een dergelijk contract te vinden, vermits eenerzijds „de contractant aan buitengewoon sterke banden zou moeten „worden gelegd, terwijl dezen anderzijds wel de vrijheid zou moeten worden gelaten, de opgelegde tarwe tegen andere om te „wisselen.

„Ook zou de contrôle over de op deze wijze opgelegde voorraden niet te onderschatten moeilijkheden opleveren.”

3) Dit was o.a. het geval te Amsterdam, dat eeuwenlang tot ongeveer 1870, een stapelplaats van granen voor West-Europa is geweest. In hoofdzaak door de stoomvaart verminderde in de 19de eeuw de voorraad graan die te Amsterdam door de handelaars werd opgelegd voortdurend, tot deze ten slotte als eene te verwaarloozen factor kon worden aangemerkt.

4) Niet alleen de oude Egyptenaren deden zulks eeuwenlang doch bijna alle volkeren om de Middellandsche Zee.

Om het graan te bewaren werd dit geborgen in onderaardsche bewaarplaatsen, vooral in rotsen, afgesloten van de buitenlucht en beschermd tegen vocht.

Dit graan was *buiten den handel*. Alleen door het aanhouden van een voorraad graan *buiten den handel*, d. w. z. in handen van het Rijk, dat geen handel drijft, waardoor de kooplieden met deze hoeveelheid ook geen rekening kunnen houden bij hunne verbintenissen, is het mogelijk de voorraad graan in het land met volstrekte zekerheid te vergrooten. 5)

Ik heb gezegd.

Kapitein-Intendant DE JONGH:

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren.

In hetgeen de Overste TINBERGEN ten aanzien van het hedenavond door mij ingeleide onderwerp heeft opgemerkt, vermeen ik niet anders dan een versterking van mijn betoog te mogen ontwaren, waarvoor ik Spreker inderdaad zeer erkentelijk ben.

Voor wat betreft het stellen van de zorg voor de productie boven die voor de consumptie, handhaaf ik mijn meening,

Deze bewaarplaatsen werden silo's genaamd, welke naam daaraan volgens eenigen werd gegeven door de Romeinen die van deze silo's gebruik maakten niet alleen voor het bewaren van graan maar ook van andere levensmiddelen. Volgens anderen is het woord Silo van Spaansche oorsprong.

De thans met den naam van silo's aangeduide bewaarplaatsen voor graan zijn in de zestiger jaren der 19de eeuw in Amerika voor het eerst opgericht. Met de silo's der oudheid vertoonen zij alleen overeenkomst in den naam, want het zijn als regel boven den grond gelegen hooge gebouwen met kamers van geringe oppervlakte — vierkant, vijfhoekig enz. — die tot aan het dak van het gebouw reiken en van onderen trechtvormig toelopen.

Deze moderne silo's zijn sedert overal in de wereld opgericht en er zijn thans verschillende dergelijke silo's in ons land. Het eerste was dat, opgericht ten gerieve van den handel, te Amsterdam.

⁵⁾ De in noot ¹⁾ bedoelde Staatscommissie is, na ampele overweging gekomen tot de slotsom dat er slechts één middel bestaat om met volkomen zekerheid over eene voldoende hoeveelheid tarwe en meel in ons land te beschikken in geval van oorlog en wel door het van 's Rijkswege vormen van een vasten voorraad in eigen (Rijks) silo's en pakhuizen.

Zulke is volgens die Commissie bovendien de meest economische wijze om in die behoefte te voorzien, veel minder kostbaar dan het sluiten van contracten met particulieren of syndicaten.

dat het voor onze Regeering zeer wel mogelijk zal zijn, in vreedstijd invloed uit te oefenen op den gang van verschillende productie-processen, doch wel te verstaan, geenszins door het uitoefenen van dwang, doch uitsluitend langs lijnen van geleidelijkheid.

Mijn ambtelijke aanraking met personen uit de groot-industrie, heeft mij de stellige overtuiging verschaft, dat men beslist genegen is met de Regeering samen te werken tot het verkrijgen van betere toestanden, waar zulks noodig is en van de resultaten waarvan beide partijen voordeel kunnen erlangen.

Het streven naar economische onafhankelijkheid, waarvan ik in mijn voordracht gewaagde, is m. i. te beschouwen als een na-oorlogsch verschijnsel, dat in 1918 opnieuw aan den dag is getreden en dat voor ons land waarschijnlijk niet van blijvende betekenis zal zijn.

Dat dit ideaal, als men het zoo noemen wil, in geen enkel land voor verwezenlijking vatbaar zal zijn, omdat de leer der isolatie ook ten aanzien van deze materie heeft afgedaan, onderschrijf ik volkomen.

Met de maatregelen, welke op papier genomen, zeer doeltreffend voorkomen, doch waarvan de ingewijden kunnen vermoeden, dat de uitwerking weinig of in het geheel geen resultaten zal afwerpen, heb ik inderdaad o.m. op het oog gehad, het met verschillende aannemers sluiten van contracten, teneinde bij afkondiging der mobilisatie of onmiddellijk daarna bepaalde voorraden van artikelen, welke in den regel worden ingevoerd en waaraan in oorlogstijd derhalve spoedig gebrek zal kunnen ontstaan, als granen e.d. ter beschikking van de Regeering te stellen.

Mijne Heeren, dat er geen aannemer bestaat, die zulks kan garandeeren, is in Augustus 1914 voldoende bewezen. Zij zullen zich bij het op zulk een tijdstip niet in voldoende mate aanwezig zijn van granen, op overmacht beroepen.

Dit was in 1870 aan Duitsche zijde eveneens het geval toen de aannemers, die zich contractueel verbonden hadden tot het aan de legers op bepaalde plaatsen verstrekken van levensmiddelen en fourage, doch daarbij de clausule „so

weit irgend möglich" hadden doen opnemen, vermeenden door overmacht niet aan hun verplichtingen te kunnen voldoen.

Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht.

Al zou men die aannemers gerechtelijk in verzuim kunnen stellen, wat bereikt men daarmee?

Het is vrede-tijd aangaan van dergelijke verbintenissen acht ik niet veel meer dan zelfbedrog.

In hoeverre moeilijkheden op financieel gebied, het door den handel doen aanhouden van minimumvoorraden in den weg zullen staan, kan op het moment bezwaarlijk door mij worden beoordeeld.

Ik blijf in ieder geval geloof hechten aan de stelling, dat evenals zooveel andere bezwaren, ook financiële bezwaren er zijn om uit den weg te worden geruimd.

Waar zuivere militaire voorzieningen toch ook noodzakelijkerwijze zoovele geldelijke offers moeten kosten, zal zulks ten aanzien van voorbereidingen op economisch en industrieel gebied ongetwijfeld evenzeer het geval moeten zijn; daaraan valt nu eenmaal weinig te veranderen.

De Overste Boon heeft bezwaar gemaakt tegen het aanhouden, op initiatief der Regeering en onder haar toezicht en gedeeltelijke garantie van z.g. locovoorraden en verwijst daarbij naar het voorbeeld der Egyptenaren, die eigen graanvoorraden aanhielden.

Spreker wil buiten den handel, dus geheel voor rijksrekening en voor rijksrisico, graanvoorraden opleggen.

Maar dan zou ik willen vragen: voor hoelang? Want Mijne Heeren, graan kan, mits van zeer goede hoedanigheid en onder optimum omstandigheden — zooals in moderne silo's — slechts eenige jaren en niet onbepaald lang, zelfs geen tientallen van jaren worden bewaard zonder daarbij in kwaliteit sterk achteruit te gaan.

En dan, welk een kapitaal zal daarvoor benodigd zijn, welk een renteverlies, welk een waardeverlies, indien die granen tegen dat zij te sterk in hoedanigheid zullen zijn verminderd, noodgedrongen en dan nog wel door de Regeering, op de vrije markt moeten worden gebracht! Dan zullen

de koopers, doordrongen van de noodzaak der Regeering om tot verkoop over te gaan als zij zijn, niet nalaten te trachten een zoo laag mogelijken verkoops prijs, welke vermoedelijk ver beneden dien zal zijn, welke op dat tijdstip de markt beheerscht, te bedingen.

Met dien „buiten den handel” gehouden voorraad treedt de Regeering dus toch als handelaarster op en dit Mijne Heeren zal nimmer het geval mogen zijn; ik acht deze oplossing dan ook volkomen onuitvoerbaar en strijdig met het belang van Regeering en handel beide.

Dat de Regeering garantiegelden zou uitgeven ten behoeve van door den handel aan te houden locovoorraden, welke geen korrel graan méér zouden bevatten, dan die welke practisch voortdurend in den handel aanwezig zijn, acht ik uitgesloten.

Haar contrôle zou dan al zeer weinig beteekenen.

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, heb ik gezegd, hetgeen mij naar aanleiding van het door de Heeren, die aan het debat hebben deelgenomen, ten berde is gebracht, op het hart lag. Ik dank U ten zeerste voor de gelegenheid, waarin U mij hebt willen stellen, om te repliceren.

Ik heb gezegd.

ad. noot 1. 1) Dit „met stille trom” ter aarde bestellen mag m. i. geen reden zijn, om thans, dus bijna negentien jaar later, op dezen belangrijken maatregel terug te komen.

ad. noot 2. De aan het door den handel aanhouden van een minimum-graanvoorraad verbonden bezwaren, zullen naar mijne meening niet opwegen tegen die, welke aan het gedurende langen tijd bezwaren van een eigen Regeeringsvoorraad buiten den handel verbonden zijn.

ad. noot 3. Indien de economische omstandigheden van ons land zoodanig waren, dat bij mobilisatie steeds op de aanwezigheid van een voldoende graanhoeveelheid gerekend kon worden, behoefde van een „kunstmatige vergrooting”

1) Het onderstaande vormt een korte beantwoording van hetgeen door Overste BOON in tweede instantie is gezegd. (Zie bladz. 259).

van die hoeveelheid uiteraard geen sprake te zijn.

ad noot. 5. Zooals uit mijn betoog genoegzaam moge zijn gebleken, deel ik de opvatting van deze Staatscommissie allerminst.

Luitenant-Kolonel-Intendant Boon.

Mijnheer de Voorzitter, mijne Heeren.

Vergun mij naar aanleiding van de opmerkingen die de Heer DE JONGH heeft gewijd aan hetgeen ik in het midden mocht brengen slechts een paar woorden te zeggen.

Ten onrechte heeft de Heer DE JONGH uit hetgeen ik in het midden bracht, opgemerkt dat naar mijne meening een Rijksmonopolie voor den Graanhandel, zou moeten worden ingesteld.

Het tegendeel is het geval, want naar mijn gevoelen moet de voorraad tarwe voor mobilisatie juist buiten den handel worden aangehouden, zoodat een monopolie vanzelf is uitgesloten.

In de tweede plaats heeft de Heer DE JONGH hetgeen ik in het midden bracht, meenen te moeten bestrijden met te zeggen dat graan niet onbepert bewaarbaar is.

Natuurlijk is het dat niet Mijne Heeren. Iedere deskundige en zelfs iedere leek zal dat onmiddellijk beamen, want de bewaarbaarheid is van verschillende factoren als soort, klimaat, afkomst enz. afhankelijk. 1)

In mijn gedachtengang moet het graan dat in voorraad behoort te worden gehouden voor geval van nood, af en toe vernieuwd worden, afhankelijk van de soort, de bewaarbaarheid en den toestand waarin het verkeert.

Zulks geschied reeds sedert tal van jaren in *Zwitserland* en trouwens ook bij ons leger, al is de voorraad hier slechts gering en beperkt tot de hoeveelheid die normaal kan worden verbruikt binnen de grens der bewaarbaarheid, zoodat verkoop van graan hier niet voorkomt.

Trouwens die verkoop gaat slechts met betrekkelijk

1) Hieromtrent moge overigens verwezen worden naar het hetgeen door mij in de IIIe Aflevering van het orgaan onzer Vereeniging 1920—1921 op bladz. 271 werd medegedeeld.

geringe kosten (van op- en afslag enz.) gepaard omdat de prijzen van tarwe van oudere jaren en van den nieuwe oogst niet noemenswaard verschillen, zooals ook in Zwitserland reeds jarenlang uit ervaring is gebleken.

De VOORZITTER,

Alvorens het slotwoord te spreken zou ik den inleider gaarne ook nog een vraag willen stellen.

Inleider heeft op een zeker oogenblik het spook van de hel opgeroepen om de heeren er van af te houden hem te vragen hoe naar zijne meening in een toekomstig oorlogsgeval de vraagstukken, die hedenavond aan de orde waren, zouden *kunnen* worden geregeld?

Ofschoon ik een heilige vrees heb voor de hel, waag ik het toch te vragen, wat er eigenlijk tegen het stellen van die vraag is?

Ik geef gaarne toe, dat een vaste, zekere basis voor de ontwikkeling van een bepaald stelsel ontbreekt maar er zijn toch ongetwijfeld vraagstukken, die in *elk* oorlogsgeval om een oplossing zullen vragen. Ik noem bijv. het kolenvraagstuk, de rantsoeneering en de distributie van levensmiddelen.

Waarom zou men daaromtrent reeds nu niet de groote lijnen kunnen vastleggen en in verband daarmee de noodige voorbereidingen treffen, voor zoover die in vreedstijd uitvoerbaar zijn?

Kapitein-Intendant DE JONGH,

Mijnheer de Voorzitter,

Met het aanhalen van de woorden, welke boven Dante's hellepoort zijn geplaatst, bedoelde ik slechts uiting te geven aan mijn opvatting, dat het niemand onzer mogelijk zal zijn, om een recept of een schabloon te geven betreffende de wijzen, waarop een en ander in een toekomstig oorlogsgeval zal behooren te worden geregeld.

Dat het bestudeeren van verschillende economische oorlogsgevallen, zooals zulks op strategisch gebied terecht ook

plaats vindt, inderdaad uitvoerbaar, ja zelfs noodzakelijk moet worden geacht, onderschrijf ik in elk opzicht.

In Frankrijk en België is de industrie zelfs erkend als een onderdeel der Défense nationale.

Dit alles zal dan ook naar mijn meening een integreerend deel behooren te zijn van de taak, welke aan het door mij zoozeer gewenschte orgaan der economische en industriele oorlogsvoorbereiding zal moeten worden opgedragen.

Ik hoop hiermede Uw gewaardeerde opmerking voldoende te hebben beantwoord.

Ik heb gezegd.

De VOORZITTER.

Uit het antwoord van inleider blijkt, dat wij niet zoo ver van elkaar afstaan, als ik aanvankelijk dacht, hetgeen ik met genoegen vaststel.

Staat mij thans toe, mijne Heeren, nog een kort slotwoord te spreken.

Het vraagstuk, dat heden avond aan de orde was, is er een van de hoogste beteekenis. Want uit de omvangrijke litteratuur, waarover wij beschikken, blijkt duidelijk, dat de stemming, die noodig is om een volk den moeilijken oorlogs- of mobilisatietijd te doen doorworstelen, in rechtstreeksch verband staat met de economische positie waarin dat volk verkeert.

Wij, die allen den mobilisatietijd hebben medegemaakt, hebben dat in ons land kunnen constateeren.

Immers, naarmate de economische toestand meer te wenschen ging overlaten, daalde de stemming van het volk en werden dientengevolge de moeilijkheden voor de regeering grooter.

En zoo zullen wij ongetwijfeld allen de 2e stelling van inleider kunnen onderschrijven, waarin hij betoogt, dat met een zuiver *militaire* oorlogsvoorbereiding niet kan worden volstaan.

Mij geheel aansluitende bij hetgeen door Overste TINBERGEN en door inleider in zijn slotwoord is gezegd, betreur ik het daarom ten zeerste, dat er in ons land, sinds

het gevaar niet scherp meer voor oogen staat, zoo weinig in die richting is geschied, ja, dat zelfs de kostbare mobilisatie-ervaringen dreigen verloren te gaan.

Het onderwerp, dat inleider heeft besproken, is bovendien moeilijk en omvangrijk.

Des te meer verdient hij een woord van waardeering voor de voortreffelijke wijze, waarop hij zich in den beperkten tijd van zijn taak heeft gekweten. Dit verwondert het bestuur niet, want, gelet op de functies, die inleider tegenwoordig vervult en vroeger heeft vervuld, was het bestuur er van overtuigd moeilijk een beteren inleider voor de behandeling van het onderwerp te hebben kunnen vinden.

Kapitein DE JONGH, ik meen namens alle aanwezigen te spreken, wanneer ik u hartelijk dank zeg voor uwe uitstekend gedocumenteerde, aangenaam uitgesproken voordracht.

Met een woord van dank aan de Heeren, die aan het debat hebben deelgenomen en aan de talrijke leden voor hunne opkomst, sluit ik deze vergadering.

Mededeelingen van Huishoudelijken aard.

OPGAVE NIEUWE LEDEN.

Nederland.

's-Gravenhage: Jhr. Ch. E. J. M. Verheijen, Ord. Off. van H. M. de Koningin, 1e Lt. der Huzaren. Amsterdam: R. J. Prinsen Geerligts, res. 1e Lt. Inf. Ginneken: F. W. J. M. Peters, 1e Lt. Art. Groningen: D. de Jonge, res. kap. 12e R. I. Rotterdam: F. Lugt, 1e Lt. Mariniers. Wageningen: Prof. Mr. J. C. Kielstra, res. Majoor Inf.